

**СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет гуманітарних наук та соціальних наук

Кафедра української філології та журналістики

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

освітньо-кваліфікаційного рівня МАГІСТР

напряму підготовки **01 Освіта/Педагогіка**

спеціальності **014 «Середня освіта»**

спеціалізація **014.01 «Середня освіта (українська мова і література)»**

на тему: **МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ЗАСІБ СТИМУЛЮВАННЯ
ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Виконала: студентка групи СОУМ-20дм Бондар Ольга Сергіївна _____
(прізвище, та ініціали) (підпис)

Керівник :Бондаренко Г.П. _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Завідувач кафедри: Бондаренко Г.П _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

Рецензент: М.Є. Шабінський _____
(прізвище та ініціали) (підпис)

СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультет гуманітарних наук педагогіки та психології

Кафедра української філології та журналістики

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Напрямок підготовки: 01 «Освіта/Педагогіка»

Спеціальність 014 «Середня освіта»

Спеціалізація 014.01 «Середня освіта (українська мова і література)»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
Канд. пед. наук, доцент
Бондаренко Г. П.

_____” _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я

НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТА

Бондаренко Ольга Сергіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1.Тема роботи: Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках української мови

Спеціальне завдання :розробити науково обґрунтову методику застосування проектних технологій навчання на уроках української мови в старших класах загальноосвітньої школи як засобу підвищення ефективності навчання.

Керівник роботи :кандидат педагогічних наук,доцент Бондаренко Г.П. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджений наказом вищого навчального закладу від “29 ” вересня 2021 року №128/15.19

2. Строк подання студентом роботи _____ 15 грудня 2021 року _____

3. Вихідні дані до роботи: метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках української мови

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- проаналізувати стан розробленості проблеми активізації пізнавальної активності учнів на уроках української мови за допомогою проектних технологій навчання в психологічній, психолінгвістичній, лінгводидактичній та дидактичній літературі;

- на основі аналізу наукової літератури з'ясувати умови ефективного застосування проектних технологій у процесі вивчення мови; визначити принципи відбору й структурування навчального матеріалу з української мови для організації навчальної діяльності із застосуванням методу проектів;

- обґрунтувати типи проектних технологій, які сприяють активізації процесу навчання на уроках української мови; показати можливості проектного навчання як засобу стимулювання навчально-пізнавальної активності учнів старших класів загальноосвітньої школи;

- розробити дидактичне забезпечення для уроків української мови та позаурочної роботи із старшокласниками із застосуванням проектних технологій навчання.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслеників)

- Додаток А. Таблиця «Характерологічні сторони застосування методу проектів (за Н. Кириловою)»;

- Додаток Б. Таблиця «Етапи діяльності вчителя на уроці з використанням методу проектів»

- Додаток В. Схема «Вимога до вчителя, що працює за методом проектів»

- Додаток Г. Особистісно-зорієнтований урок розвитку зв'язного мовлення на тему: «Бути відповідальним за все», 11 клас;

-Додаток Д. Таблиця. «Критерії оцінювання проекту»

-Додаток Е. Позакласний захід «Українські обряди», 10-11 клас.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
РОЗДІЛ І	Бондаренко Г.П.		
РОЗДІЛ ІІ	Бондаренко Г.П.		
Висновки	Бондаренко Г.П.		
Список використаних джерел	Бондаренко Г.П.		
Додатки	Бондаренко Г.П.		

7. Дата видачі завдання 15. 09. 2021 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного дослідження	Строк виконання етапів	Примітка
1	Затвердження теми. Призначення наукового керівника	15.09.2021	Виконано
2	Вибір літературних джерел	16-17.09.2021	Виконано
3	Вивчення джерел документів, виписки з них	20.-29.09.2021	Виконано
4	Складання змісту роботи	05.10.2021	Виконано
5	Написання вступу, визначення мети, об'єкту, предмету, методів та завдання дослідження; визначення методологічної та теоретичної основ, пояснити, у чому полягає новизна та актуальність дослідження, практичне значення; скласти структуру роботи	22.10-25.2021	Виконано
6	1 розділ (1 частина): теоретичне обґрунтування педагогічних проектних технологій навчання та умов їх реалізації	26-30.10.2021	Виконано
7	1 розділ (2, 3 частини): Метод проектів у сучасній освіті. Трансформація ролі педагога в управлінні проектною діяльністю учнів на уроках української мови.	31.10-3.11.2021	Виконано
9	Проведення уроку української мови в 11 класі	12.11.2021	Виконано
10	Проведення позакласного заходу в 10-11 класах	15.11.2021	Виконано
11	2 розділ (1 частина): кооперативно-групова робота на уроках української мови в закладах нового типу як ефективний засіб стимулювання пізнавальної активності учнів	18.11.2021	Виконано
13	2 розділ (2 частина): кооперативне навчання в системі розвитку комунікативних умінь школярів	21-23.11.2021	Виконано
14	Написання висновків та встановлення їх відповідно мети, завданням та структурі роботи у вступі	25.11.2021	Виконано
15	Внесення виправлень у роботу	28-30.11.2021	Виконано

17	Складання списку використаних джерел	1-3.12. 2021	Виконано
18	Оформлення додатків	8.12.2021	Виконано
19	Оформлення роботи	12.12.2021	Виконано

Магістрантка _____ **Бондар О.С.** _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Бондаренко Г.П.** _____
 (підпис) (прізвище та ініціали)

Примітки:

- 1.Форму призначено для видачі завдання студенту на виконання дипломного проекту (роботи) і контролю за ходом роботи з боку кафедри
- 2.Розробляється керівником дипломного проекту (роботи). Видається кафедрою.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ТА УМОВ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ.....	13
1.1. Поняття педагогічної технології і вимоги до її проектування.....	13
1.2. Метод проектів у сучасній освіті.....	19
1.3. Трансформація ролі педагога в управлінні проектною діяльністю учнів на уроках української мови.....	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ФОРМА ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ.....	34
2.1. Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках української мови.....	34
2.2. Оптимізація навчальної діяльності старшокласників у процесі вивчення рідної української мови за допомогою методу проектів.....	42
2.3. Оцінювання учнів під час застосування проектних технологій...	49
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	54
ДОДАТКИ.....	63

ВСТУП

Актуальність дослідження. Демократичні перетворення в країні, надання українській мові статусу державної, гуманізація й гуманітаризація середньої й вищої освіти вимагають нестандартних підходів до навчання української мови (рідної й державної). Загальновизнано, що економіка нашої держави, її соціально-культурний і духовний розвиток значною мірою залежать від розвитку сьогodнішніх учнів – майбутніх фахівців. Метою шкільної освіти є соціальна зрілість випускника як найважливіший критерій розвитку особистості й збереження індивідуальності. Школа повинна надати учневі можливість самореалізуватися в продуктивній діяльності, навчитися реалізувати свої задуми. На цьому наголошують Програми для загальноосвітніх шкіл з української (рідної) мови [27, с. 146] та Концепції мовної освіти [20, с. 59].

Одним із пріоритетних завдань освіти в Україні на сучасному етапі є відродження інтелектуального потенціалу її нації. Тому зусилля педагогів спрямовані перш за все на формування й розвиток творчої особистості, важливими рисами якої є самостійність в інтелектуально-творчій діяльності, здатність до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання. Такої думки дотримуються дидакти, які займаються проблемами впровадження інноваційних технологій у навчальний процес (Д.Богоявленська, В.Паламарчук, В.Барко, І.Волощук, О.Любарська, В.Моляко, С.Рудаківська та ін.) [7, с. 58].

Серед інноваційних підходів до викладання навчальних предметів у старших класах загальноосвітньої школи нині виділився проектний метод навчання, який набув особливого значення у зв'язку з необхідністю реалізації стратегічних завдань сучасної освіти, а саме: розвитку творчих здібностей і саморозвитку особистості школяра, здатного до організації ефективного обміну інформацією, реалізації комунікативних послуг, прийняття рішень.

Зважаючи на це актуальності набула організація навчального процесу на принципах співробітництва й плідного спілкування учнів, спрямованого на спільне розв'язання проблем, формування здібностей виділяти важливе, ставити пізнавальні завдання, планувати діяльність, критично мислити, бути відповідальним у досягненні результатів. „Значна увага приділяється формуванню загальнонавчальних умінь і навичок, найвищим рівнем розвитку яких є творчі уміння, що передбачають оволодіння стратегічними методами пізнання – моделювання, системно-структурний аналіз, прогнозування тощо. Результатом навчання має стати не засвоєння знань, а формування основних компетентностей, які забезпечують успіх практичної діяльності” [1, с. 24].

Саме тому все більшої актуальності набувають проектні технології, які адаптують навчання до умов реального життя, дають навички самостійного пошуку необхідної інформації, її тематичного відбору, логічного структурування, презентації результатів і аргументованого відстоювання власної точки зору.

Проблема технологізації процесу навчання була й залишається предметом дослідження багатьох дидактів (І. Богданова, Г. Гребенюк, Т. Гришина, М. Громкова, Т. Дмитренко, Л. Зевіна, О. Коваленко, Н. Манько, О. Пехота, О. Прокопенко, Л. Шмелькова та ін.). Що стосується проектної технології, то її дослідженням займалися В. Болотов, В. Серіков, Н. Гальскова, Г. Воробйов, Н. Морзе, Є. Полат та ін., акцентуючи особливу увагу на її ефективності для стимулювання пізнавальної активності старшокласників [16, с. 88].

Однак, незважаючи на значну кількість робіт, присвячених інноваційним технологіям у загальноосвітній школі, у тому числі й методу проектів, комплексного дослідження дидактичних можливостей проектної технології як засобу активізації пізнавальних можливостей старшокласників, підвищення їхньої зацікавленості в самостійному здобутті знань на уроках української мови проведено не було.

Таким чином, проблема застосування проектних технологій на уроках української мови в старших класах навчальних закладів всіх типів залишається актуальною і водночас мало розробленою. Проте соціальне замовлення держави, озвучене програмами й концепціями мовної освіти, на виховання громадянина, якому притаманна висока культура, широка ерудиція, загальна самоосвітність зумовило потребу перегляду теорії й практики навчання мови, яка неможлива без удосконалення традиційних підходів та запровадження нових технологій навчання, зокрема методу проектів. Це й зумовило вибір теми нашої дипломної роботи – *«Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках рідної (української) мови»*.

Об'єктом дослідження є проектні технології навчання як засіб активізації пізнавальної активності старшокласників.

Предметом дослідження – методика застосування проектних технологій навчання на уроках української мови в старших класах загальноосвітньої школи з метою формування пізнавально-творчих умінь старшокласників.

Мета дослідження полягає в розробленні науково обґрунтованої методики застосування проектних технологій навчання на уроках української мови в старших класах загальноосвітньої школи як засобу підвищення ефективності навчання.

Відповідно до мети **визначено такі завдання** дослідження:

- проаналізувати стан розробленості проблеми активізації пізнавальної активності учнів на уроках української мови за допомогою проектних технологій навчання в психологічній, психолінгвістичній, лінгводидактичній та дидактичній літературі;

- на основі аналізу наукової літератури з'ясувати умови ефективного застосування проектних технологій у процесі вивчення мови; визначити принципи відбору й структурування навчального матеріалу з української мови для організації навчальної діяльності із застосуванням методу проектів;

- обґрунтувати типи проектних технологій, які сприяють активізації процесу навчання на уроках української мови; показати можливості проектного навчання як засобу стимулювання навчально-пізнавальної активності учнів старших класів загальноосвітньої школи;

- розробити дидактичне забезпечення для уроків української мови та позаурочної роботи із старшокласниками із застосуванням проектних технологій навчання.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс методів дослідження:

- *теоретичні*: вивчення й аналіз лінгвістичної, психолого-педагогічної і навчально-методичної літератури з проблеми дослідження з метою відбору та систематизації теоретичного матеріалу; вивчення концепцій і теорій проектного навчання;

- *емпіричні*: моделювання вивчення шкільного курсу української мови із застосуванням проектних технологій у старших класах загальноосвітньої школи; анкетування учителів ЗСО № 9 і № 12 м. Рубіжне з метою визначення практичної потреби застосування проектного навчання на уроках української мови в старших класах; цілеспрямоване спостереження уроків української мови з метою визначення ефективності проектних технологій як засобу стимулювання пізнавальної активності старшокласників.

Методологічною основою дослідження стали філософські теорії про мову як засіб спілкування, пізнання й відображення дійсності; праці психологів і педагогів про мову, мовлення, мовленнєву діяльність; роботи з інноваційних технологій навчання, методів і прийомів активізації пізнавальної діяльності учнів; ідеї національного, духовного відродження українського народу, провідної ролі української мови у формуванні мовної особистості, відображені в навчальних програмах з української (рідної) мови для загальноосвітніх навчальних закладів [27, с.144] та концепціях мовної освіти.

Теоретичною основою є дослідження принципів, методів і прийомів організації навчання української (рідної) мови в середніх загальноосвітніх закладах (О.Біляєв, Т.Донченко, В.Іваненко, С.Караман, Г.Онкович, Л.Паламар, К.Плиско, Л.Рожило та ін.); дидактичні праці з питань інноваційних педагогічних технологій (Т.Ільїна, М.Кларін, Б.Ліхачова, А.Савченко, Т.Селевко та ін.); роботи з питань дидактичних особливостей проектного навчання (В. Болотов, В. Серіков, Н. Гальскова, Г. Воробйов, Н. Морзе, Є. Полат та ін.); психолінгвістичні концепції розвивального навчання (Л. Виготський, О. Леонт'єв, М.Жинкін, С.Рубінштейн та ін.); теорії комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови (О.Беляєв, М.Вашуленко, Л. Вознюк, Н.Гавриш, Т.Донченко, М.Пентилюк та ін.).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- розроблено методику застосування проектних технологій навчання на уроках української мови в старших класах загальноосвітньої школи;
- уточнено структуру, види, умови ефективності реалізації проектних технологій у практиці навчання;
- набуло подальшого розвитку дослідження методів і прийомів стимулювання творчо-розвивальної діяльності учнів на уроках української мови.

Практичне значення роботи полягає в розробці системи уроків із застосуванням елементів проектного навчання; розробки системи вправ, спрямованих на розвиток дослідницько-пошукових умінь учнів.

Апробація результатів дослідження. Стаття „Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках української мови» у фаховому збірнику «Духовність особистості: теорія, методологія, практика» (м. Северодонецьк 2021 р.).

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 84 сторінок. Основний зміст викладено на 59 сторінках. Список використаних джерел містить 41 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ТА УМОВ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

1.1. Поняття педагогічної технології і вимоги до її проектування

Вивчення літературних джерел показало, що поняття «педагогічна технологія» стало широко вживатись в педагогічній літературі і шкільній практиці України починаючи з 90-х років ХХ століття.

Поряд з цим поняття у сучасних психолого-педагогічних публікаціях зустрічається і такі словосполучення, як «освітня технологія», «технологія навчання», «технологія виховання», «технологія розвитку особистості», «технологія педагогічної взаємодії» та ін.

Основою названих понять є поняття «технологія». Термін «технологія» грецького походження й означає «знання про майстерність». В енциклопедичному словнику знаходимо, що «технологія – це сукупність методів обробки, виготовлення, зміну стану, властивостей..., яка здійснюється в процесі виробництва продукції» [31, с.56 - 57]. Технологічний процес завжди передбачає певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів і умов. Поступово зміст цього поняття розширився і став вживатися в інших сферах життя.

У зарубіжній педагогічній літературі спочатку з'являється термін «технологія в освіті» наприкінці 40-х років ХХ століття у США (Ф.Персіваль, Г.Елінгтон). Цей термін став вживатися у зв'язку із запровадженням у навчальних закладах технічних засобів запису й відтворення звуку та проекції зображення. У сучасних умовах цей термін вживається тоді, коли розуміють використання комплексу сучасних технічних записів навчання в освіті.

Поступово відбувається трансформація поняття «технологія в освіті» в поняття «технологія освіти» відповідно зі зміною його змісту. У середині

50-60 х років виникає технологічний підхід у навчанні, теоретичною базою якого стає програмоване навчання. Розробники програмованого навчання (Н.Тализіна, Т.Льїна, Ю.Машбіц та ін.) роблять спробу технологізувати процес навчання, основними ознаками якого є чітка постановка навчальної мети і поелементна, крок за кроком процедура її досягнення. У цей період у педагогічній літературі з'являються поняття «педагогічні технології», «технології навчання».

У 70-х роках зарубіжними педагогами широко розробляються новітні педагогічні технології, проте радянська педагогіка критично ставилася до цих пошуків. Так, Ю.Бабанський писав: «Багато із нових дидактичних напрямів світу капіталізму розвиваються в руслі так званих педагогічних технологій, в яких чітко виділяються дві гілки: перша – «технологія навчання», яка займається дослідження структури процесу навчання, вивченням механізму пізнавальної діяльності, процедур вибору найкращих «стратегій навчання», і друга – «технологія в навчанні», галузь якої є розробка наукових обґрунтувань і методів включення в навчальний процес сучасних технічних засобів навчання» [24, с.45 - 47].

Термін «технологія навчання» у 80-х роках частіше вживається в дидактичних дослідженнях. Існують розбіжності у визначенні поняття «педагогічна технологія». Нині нараховується понад 300 визначень цього поняття. Так, В.Онищук вкладає в нього такий зміст: «Вона (технологія навчання) має включати в себе відомості про методи та прийоми викладання, зміст, характеристику і послідовність пізнавальних дій і операцій учнів, способи педагогічного керування їхньою пізнавальною діяльністю» [3, с. 63].

Виходячи з цього, можна сказати, що у 70-80-х роках під впливом ідей системного підходу до управління навчальним процесом і розробки теорії оптимізації в освіті поступово відбувається перехід до розуміння педагогічних технологій як системи навчання по досягненню запланованих цілей. Цю думку засвідчують роботи Т.Льїної, М.Кларіна, Ю.Бабанського, В.Онищука та інших [8, с. 36].

На сьогодні технологічний підхід у педагогічній науці є пріоритетним майже для всіх країн світу. Проте тлумачення поняття «педагогічна технологія» як у педагогічній літературі, так і у шкільній практиці не є однозначним.

Проблемі з'ясування змісту цього поняття приділили увагу такі вчені, як В.Безпалько, В.Бондар, С.Гончаренко, М.Кларін, Б.Ліхачов, В.Монахов, А.Нісімчук, О.Падалка, О.Савченко, Г.Сазоненко, Г.Селевко, М.Чошаков та інші. Зміст цих понять вони трактують по-різному, залежно від того, як автори уявляють структуру та складові навчально-виховного процесу. Одні дослідники виокремлюють найбільш суттєві ознаки, властиві лише педагогічній технології: діагностичне цілепокладання й результативність, алгоритмізованість і проектність, цілісність і керованість, коригованість, застосування різних засобів наочності. Інші – у більш широкому контексті – як науку про розвиток освіти, навчання й виховання особистості школяра на основі загальнолюдських якостей та досягнень педагогічної думки, а також інформатики [18, с. 38 - 39].

На думку В.Безпалька, педагогічна технологія являє собою систему, в якій послідовно втілюється на практиці раніше спроектований навчально – виховний процес. За визначенням ЮНЕСКО «Педагогічна технологія – це системний метод створення, застосування і визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з обліком технічних і людських ресурсів і їхньої взаємодії, що ставить своєю задачею оптимізацію форм освіти» [34, с.63]. Такі погляди на визначення педагогічних технологій розділяють вчені В.Бондар, С.Гончаренко, А.Нісімчук, О.Падалка, А.Фурман, В.Юдін та інші. Вони вважають педагогічну технологію системою, яка розробляє цілі, зміст і методи навчання та різні проекти педагогічних процесів.

Тоді як вчені М.Кларін, О.Савченко, В.Пітюков, М.Чошанов – підкреслюють процесуальну сторону педагогічної технології. «Технологія навчання, – пише М.Чошанов – це складова процесуальної частини дидактичної системи» [1, с. 69].

Є й інший погляд на педагогічні технології – Б.Ліхачова, В.Монахова, які акцентують увагу на процесуально – дієвій стороні технології. Так, Б.Т.Ліхачев під педагогічною технологією розуміє «сукупність психолого – педагогічних установок, які визначають спеціальний набір і компоновку форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу» [19, с. 112 - 113].

Проаналізувавши різноманітність визначень, ми слідом за Г.Селевко [4, с. 64] представимо поняття «педагогічна технологія» трьома аспектами.

1) **науковим:** педагогічна технологія – це частина педагогічної науки, яка визначає, яка вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси;

2) **процесуально – описовим:** алгоритм, сукупність цілей, змісту і засобів для вдосконалення запланованих результатів навчання;

3) **процесуально – дієвим:** як технологічний процес, функціонування всіх особистих, інструментальних, методологічних і педагогічних засобів.

У низці публікацій термін «технологія навчання» вживається стосовно навчального процесу (В.Бондар, М.Чошанов, О.Савченко, В.Онишук), а термін «педагогічна технологія» – щодо виховання. Так, зокрема, у цьому контексті термін «педагогічна технологія» вживається як «сукупність наукових та обґрунтованих прийомів виховного впливу на людину або групу людей». Термін «технологія виховання» був введений іще А.Макаренком [6, с. 32 - 35].

Як синонімом поняття «педагогічні технології» все частіше стали вживати поняття «освітні технології». Так, зокрема, В.Гузєєв у це поняття вкладає такий зміст: «Під освітньою технологією ми розуміємо комплекс, який складається з: а) усякого уявлення запланованого результату навчання; б) набору моделей навчання; в) критеріїв вибору оптимальної моделі для даних конкретних умов» [9, с. 58 - 60]. Тоді як С.Сисоєва розглядає поняття

«освітня технологія» як «теоретично обґрунтовану систему упорядкованих професійних дій педагога, що при оптимальності ресурсів і зусиль гарантовано забезпечує ефективну реалізацію поставленої освітньої мети та можливість відтворення процесу будь – яким педагогом незалежно від рівня його майстерності» [30, с. 8]. Аналіз визначень свідчить про те, що автори їх у це поняття прагнуть вкласти широкий зміст, у них освітня технологія – це педагогічна система, в яку включаються цілі, зміст, засоби і методи навчання, алгоритм діяльності суб'єктів і об'єктів процесу.

У вітчизняній і зарубіжній психолого-педагогічній літературі хоча і не має єдиного підходу до визначення понять «педагогічна технологія» і «освітня технологія», про те всі вони для практики і науки мають ту цінність, що розкривають різні сторони цілісного педагогічного процесу і орієнтують практичних працівників освіти на існування різних технологічних моделей навчання і виховання. Відмінність між тлумаченням понять «освітня технологія» і «педагогічна технологія» І.Зязюн, О.Пехота характеризують так. Поняття «освітня технологія» вживається тоді, коли мова йде про загальну стратегію розвитку освітнього простору взагалі [12, с. 36]. Педагогічна технологія відображає тактику реалізації освітніх технологій в певних умовах навчання.

Яскравими прикладами сучасних педагогічних технологій є такі: модульно-розвивальна (А.Фурман, О.Гуменюк, В.Мельник, Н.Терещенко), модульно-рейтингова (В.Бондар, Л.Глоба, М.Громкова, Є.Сковін), технологія перспективно-випереджувального навчання з використанням опорних схем при коментуючому управлінні (С.Лисенкова); технологія інтенсифікації навчання на основі схемних і знакових моделей навчального процесу (В.Шаталов); технологія розвиваючого навчання (Д.Ельконін, В.Давидов, Л.Занков); технологія рівневої диференціації (М.Гузик та інші); технологія індивідуалізованого навчання (В.Шадріков та інші); технологія життєтворчості (І.Єрмаков, Л.Сохань); технологія кооперативного навчання (А.Рівін, В.Дяченко); технологія проектного навчання (В. Болотов,

В. Серіков, Н. Гальскова, Г. Воробйов, Н. Морзе, Є. Полат) та ін [24, с. 62 - 64].

Перераховані технології є невеликою частиною педагогічних пошуків учених і практичних працівників по реформуванню традиційного педагогічного процесу.

Аналіз сутності педагогічних технологій дозволяє зробити такі висновки:

1. Суть педагогічних технологій – у попередньому проектуванні процесу навчання, з урахуванням дидактичних цілей і заданого рівня засвоєння.

2. На відміну від методичних розробок, уроки яких орієнтовані в основному на вчителя, педагогічні технології орієнтовані в основному на учнів і націлені на забезпечення за рахунок їх власної активної діяльності.

3. Центральною проблемою педагогічних технологій є забезпечення досягнення цілей навчання шляхом розвитку особистостей: постановки і прийняття цілей, діагностики можливостей і рівня успіхів учнів, об'єктивного контролю за якістю засвоєння навчального матеріалу.

Отже, педагогічна технологія – це інтегративна модель навчально-виховного процесу з чітко визначеними цілями, спроектованими на досягнення мети, діагностикою поточних і кінцевих результатів, розбивкою навчально-виховного процесу на окремі компоненти, чітке та неухильне виконання певних навчальних дій в умовах оперативного зворотнього зв'язку.

В.Кукушкіна, вважає, що будь-яка педагогічна технологія повинна відповідати деяким **основним методологічним вимогам** (критеріям технологічності) [3, с. 31]:

– Концептуальність. Кожній педагогічній технології повинна бути притаманна опора на певну наукову концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування досягнення освітньої мети.

– Системність. Педагогічній технології мають бути притаманні всі ознаки системи: логіка процесу, взаємозв'язок всіх його частин, цілісність.

– Можливість управління. Передбачає можливість діагностичного цілепокладання, планування, проектування процесу навчання, поетапну діагностику, варіювання засобами та методами з метою корекції результатів.

– Ефективність. Сучасні педагогічні технології існують в конкурентних умовах і повинні бути ефективними за результатами й оптимальними за витратами, гарантувати досягнення певного стандарту освіти.

– Відтворюваність. Можливість використання (повторення, відтворення) педагогічної технології в інших ідентичних освітніх закладах, іншими суб'єктами.

– Візуалізація (характерна для окремих технологій). Передбачає використання аудіовізуальної та електронно-обчислювальної техніки, а також конструювання та застосування різноманітних дидактичних матеріалів і оригінальних наочних посібників.

Таким чином, «педагогічна технологія» є тим педагогічним феноменом, що зосереджує в собі можливість рішення багатьох задач, а саме істотне – може допомогти в особистісному удосконалюванні самого педагога-вихователя, формуванні в ньому таких якостей, як толерантність, щирість, креативність».

1.2. Метод проектів у сучасній освіті

Вихід української системи на міжнародні стандарти у зв'язку із входженням в Європейський освітній та науковий простір зумовлює необхідність поєднання науково-дослідної та навчальної діяльності школярів, що вимагає від школи оновлення змісту освіти та форм організації навчально-виховного процесу, впровадження, інноваційних методів та засобів навчання школярів при підготовці їх до самостійної діяльності.

Одним із методів який забезпечує навчальний процес школи, є метод навчальних проєктів. Використання цього методу змінює традиційний підхід учнів до навчання.

Метод – це сукупність операцій оволодіння певною сферою практичного чи теоретичного знання, тією чи іншою діяльністю; це шлях пізнання, спосіб організації процесу пізнання. Є. Полат писав, що якщо ми говоримо про метод проєктів, то маємо на увазі саме спосіб досягнення дидактичної мети через детальну розробку проблеми (технологію), яка має завершитися досить реальним, практичним результатом [31, с.2].

Проект – це поєднання теорії та практики, постановка певного розумового завдання і практичне його виконання. Освітні проєкти спрямовані на оволодіння різними способами творчості, дослідницької діяльності, духовне та професійне становлення особистості через активні дії й створення суб'єктом власної стратегії навчання.

І.Чечель відзначає, що проєкт – це буквально «кинутий вперед», тобто прототип, прообраз будь-якого об'єкта, виду діяльності, а проєктування перетворюється в процес створення проєкту [13, с. 11].

Німецький педагог А.Флітнер характеризує проєктну діяльність як навчальний процес, у якому обов'язково беруть участь розум, серце і руки («Lernen mit Kopf, Herz und Hand»), тобто осмислення самостійно добутої інформації здійснюється через призму особистого відношення до неї і оцінку результатів в кінцевому продукті.

В.Мельников, В.Мигунов, П.Петряков розуміють метод проєктів (від грецької – «шлях дослідження») як організацію процесу навчання, за якою учні набувають знання та вміння у ході планування й виконання практичних завдань – проєктів, що поступово ускладнюються [14, с. 11].

Аналіз дидактичної літератури засвідчив: незважаючи на активне застосування методу проєктів у практиці навчання, до сьогодні не існує єдиного терміна на позначення цієї технології. Дидакти активно використовують такі поняття, як «навчальне проєктування», «проєктна

діяльність», «технологія навчального проектування», «проектне навчання», «проектна технологія навчання». Проте, розуміння дослідниками сутності досліджуваного явища суттєво не відрізняються.

Оскільки загальноприйнятого визначення поняття проект не існує, в нашому дослідженні терміном «проект» (грец. – «шлях дослідження») ми позначимо спосіб розв'язання тієї чи іншої практично або теоретично значущої проблеми, оформленої у вигляді кінцевого продукту, який можна бачити, застосовувати на практиці, використовувати в повсякденному житті [16, с.25].

Учнівський проект дидакти розуміють як індивідуальне або групове учнівське дослідження, здійснене на основі вільного вибору учнів із урахуванням їхніх інтересів. Проектний метод – це дидактичний засіб активізації пізнавальної активності учнів, розвитку креативного мислення й формування визначених у них особистісних якостей. Три «кити», на яких тримається ця технологія, – це самостійність, діяльність, результативність. Такий метод допомагає учням самостійно пройти всі етапи дослідження обраної проблеми, формує навички пошукової, аналітичної творчої діяльності. У проекті учні стають основними дійовими особами навчального процесу, вони є рівноправними членами творчого колективу, що дозволяє їм об'єднуватися за інтересами, забезпечує розмаїття рольової діяльності. Метод дає можливість залучити до навчального процесу не лише дії та думки учнів, але й їхні почуття. Під час виконання проекту школярі навчаються надавати допомогу своїм товаришам по роботі, у них формується вміння самостійно орієнтуватися в інформаційному просторі, виробляється обов'язковість і самостійність.

Нині метод проектів визнано одним із найефективніших методів проведення занять, який передбачає індивідуальну, парну чи групову (але самостійну) діяльність тих, хто навчається, що забезпечує гарантоване досягнення спланованого результату. Він передбачає вихід від авторитарних і репродуктивних методів навчання, вимагає обміркованого й обґрунтованого

поєднання з різними методами, формами і засобами навчання та є однією з чималої кількості інноваційних розробок в українській освіті.

Проектні технології спрямовані на стимулювання інтересу учнів до нових знань, розвиток дитини через розв'язання проблем. Спрямування сучасної освіти на профільне навчання робить знання і застосування методу проектів надзвичайно актуальним. З огляду на це можна констатувати, що застосування сьогодні методу проектів в навчанні є не тільки дань модному напрямку освіти, а нагальною проблемою того вчителя, який намагається забезпечити розвиток учня як цілісної особистості.

У педагогічній літературі є різні означення навчального проекту, але в будь-якому випадку він базується на наступних моментах:

- розвитку пізнавальних та творчих навичок учнів;
- вмінні самостійно шукати інформацію;
- самостійній діяльності учнів;
- поданні підсумків проектів;
- співробітництві учнів між собою і вчителем.

Метод проектів є ефективним тоді, коли в навчальному процесі поставлене певне дослідницьке, творче завдання, для розв'язання якого потрібні інтегровані знання з різних галузей. Серед інноваційних методик і технологій метод проектів посідає чільне місце, тому увійшов у навчально-виховний процес школи.

Використання технології навчальних проектів має низку **беззаперечних переваг:**

- дозволяє створювати на уроці дослідницьку, творчу атмосферу;
- кожен учень залучений в активний пізнавальний процес, в основі якого лежить співробітництво;
- забезпечує перехід від репродуктивного до творчого рівня формування учнівських компетентностей.

Метод проектів вважається одним з перспективних видів навчання, оскільки він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей [28, с.64]. Але поряд з сильними сторонами методу проектів дослідники визначають і **слабкі моменти** (див. додаток А).

Недоліки проектного навчання можна компенсувати стимулюванням мотивації до вивчення мовного матеріалу. Такі підходи розвивають особистість. Чим сильніше діти захоплюються роботою, тим імовірніше, що вони отримають кінцевий результат, тим більшу користь матимуть від її виконання. В цьому й полягає сенс проектної роботи. Адже зроблене належить їм. Вони самі вирішують, що будуть робити, яким чином будуть це виконувати. Вибір мовних структур залежить від природи самого проекту. Однак роботу над проектом слід спланувати, обговорити, а в кінці оцінити. Саме в цьому вчитель може надати учням необхідну допомогу. Учні нарешті отримують можливість використати набуті мовленнєві вміння у новій, реальній та нестандартній ситуації.

Як тільки учні приступають до виконання проекту, вони захоплюються ним та починають відчувати відповідальність за усі важливі рішення, особливо за ті, що стосуються вибору теми, методів вирішення проблеми та того, яким має бути кінцевий продукт. Захоплення проектною роботою є дуже важливою її складовою. Надто часто учні, які навчаються за підручниками, погано володіють розмовними навичками, тому що звикли виконувати контрольовані вчителем вправи та не пов'язані із реальним життям завдання. Головним у виконанні проектної роботи є особиста зацікавленість учнів. Вона примушує їх більш творчо використовувати мову, а також поглиблювати свої знання про навколишній світ. Таку мету у вивченні мови можна назвати скоріше автентичною, аніж лінгвістичною.

Найбільш успішною робота над проектом буде тоді, коли учні будуть більше співпрацювати одне з одним, а втручання вчителя в процес потрібно звести до мінімуму. Спільний кінцевий продукт, отриманий в

результаті спільної праці, має набагато більшу вагу, аніж високі оцінки за нього або похвала вчителя. В разі, якщо кінцевий продукт буде відсутній, вся робота над проектом не буде завершена і діяльність учнів не матиме сенсу [26, с. 110 - 113].

Прикладами кінцевих продуктів можуть бути:

- Альбом із творами та ілюстраціями;
- письмовий звіт;
- стіннівка;
- тематичний концерт, підготовлений учнями;
- радіо або відеопрограма;
- класний куточок; ВеБ-сайт; відеофільм; виставка;
- журнал; костюм;
- мультимедійна презентація;
- публікація;
- серія ілюстрацій;
- словник українського молодіжного сленгу.

Проектна робота надає учням можливість спілкуватись у реальній життєвій ситуації, що вимагає від них застосовувати та адаптувати вивчений мовний матеріал. Зацікавленість вибором теми та процесом роботи над проектом підвищує їх мотивацію та інтерес до вивчення теми.

Метою методу проектів є створення умов, за яких учні самостійно й охоче отримують знання з різних джерел, вчать користуватися ними (знаннями) для розв'язання нових пізнавальних і практичних завдань; удосконалюють комунікативні вміння, працюючи в різних групах; розвивають дослідницькі вміння та аналітичне мислення. Виконання проекту передбачає зв'язок з реальним життям, незвичайність форми і самостійність виготовлення, створення матеріалів, що по суті є різними формами документування: анотація, рецензія, анкета, таблиця, опис, фото, аудіо- або відеозвіт, колаж, комікс, сценарій, щоденник, -журнал, довідник, резюме, каталог, брошура, альбом, словник, стаття, стінгазета, виставка. Матеріал

може подаватися в різних формах: дискусія, огляд, виставка, демонстрування, обговорення, рольова гра, диспут, повідомлення, доповідь, конференція, репортаж, драматизація.

Під час використання проектного методу всі учасники навчально-виховного процесу розв'язують цілу низку різнорівневих дидактичних, виховних і розвивальних завдань. Це сприяє розвитку пізнавальних навичок учнів, формуванню вміння самостійно конструювати свої знання, орієнтуватися в інформаційному просторі тощо [29, с. 18 - 21].

Основними вимогами до використання методу проектів є:

- наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми (завдання), розв'язання якої потребує інтегрованих знань, дослідницького пошуку;

- практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів;

- самостійна (індивідуальна, парна, групова) діяльність учнів;

- структурування змістової частини проекту (із зазначенням поетапних результатів);

- використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань, що впливають з неї, висунення гіпотези їх розв'язання, обговорення методів дослідження;

- обговорення способів оформлення кінцевих результатів (презентації, захисту, творчих звітів);

- збір, систематизація та аналіз отриманих даних;

- підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація;

- висновки, висунення нових проблем дослідження [37, с. 58].

Метод проектів має свою класифікацію:

I. За методом або видом діяльності яка домінує в проекті

1. *Дослідницькі проекти* потребують чітко продуманої структури, визначеної мети, актуальності проекту для всіх учасників, соціальної значимості, продуманих методів роботи.

2. *Творчі проекти* зазвичай не мають чітко продуманої структури, вона розвивається, підпорядковуючись інтересам учасників проекту. Оформлені результати можуть бути у вигляді збірника, сценарію, програми свята тощо.

3. *Ігрові проекти* структура таких проектів залишається відкритою до їхнього закінчення. Учасники беруть на себе певні ролі. Результати можуть визначатися на початку проекту або до його завершення. Невисокий рівень творчості.

4. *Інформаційні проекти* спрямовані на збір інформації, її аналіз та узагальнення фактів. Потребують чіткої структури, можливостей систематичної корекції під час проектної діяльності.

До обов'язкових структурних елементів цього виду проектних технологій належать:

- мета проекту-результат (стаття, реферат, доповідь, відеоматеріали тощо);

- предмет інформаційного пошуку – поетапність пошуку з визначенням результатів – аналітична робота над зібраними фактами – висновки – корекція, у разі потреби подальший пошук інформації – аналіз нових даних – висновки – оформлення результатів [18, с. 8].

5. *Практично - орієнтовані* відзначаються чітко визначеним із самого початку результатом діяльності учасників проекту, який зорієнтований на соціальні інтереси самих учасників роботи (газета, документ, відеофільм, спектакль, програма дій, проект закону, довідковий матеріал тощо). Потребують продуманої структури, навіть сценарію діяльності учасників із визначенням функції кожного. Дуже важливо добре організувати координаційну роботу через обговорення, корекцію спільних

дій, презентацію отриманих результатів та можливих способів використання їх на практиці, зовнішню оцінку проекту.

II. За змістовим аспектом проекту

1. *Літературно-творчі*. Поширений тип спільних проектів.

2. *Природничо-наукові*. Зазвичай мають чітко окреслене дослідницьке завдання (наприклад, дослідити стан довкілля певної місцевості).

3. *Екологічні проекти*. Здебільшого потребують використання дослідницьких, наукових методів, інтегрованих знань із різних галузей.

4. *Мовні (лінгвістичні)*. Навчальні проекти, спрямовані на оволодіння мовним матеріалом, формування певних мовленнєвих навичок та вмінь:

- Лінгвістичні, спрямовані на вивчення мовних особливостей, мовних реалій, фольклору;

- Філологічні, передбачають вивчення етимології слів, літературні дослідження тощо.

5. *Культурологічні*. Мають зв'язок з історією та традиціями різних країн. З погляду змісту культурологічні проекти бувають:

- історико-географічні, присвячені історії країни, міста, місцевості, географії країни, міста, місцевості;

- етнографічні, націлені на вивчення традицій і побуту народів, народної творчості, етнічного складу народу, що проживає на даній території, національних особливостей культури різних народів і т.д.;

- політичні, ціль яких ознайомлення з державним устроєм країн, з політичними партіями й громадськими організаціями, із засобами масової інформації і їхнім впливом на державну політику, із законодавством країни й тощо;

- присвячені проблемам мистецтва, літератури, архітектури, культури країни досліджуваної мови;

- економічні, присвячені проблемам фінансової й грошової системи,

оподатковування й т.д.

6. *Рольово-ігрові*. За змістом можуть бути уявними мандрівками; імітаційно – діловими, які моделюють професійні та комунікативні ситуації; драматизація, соціальні імітації.

7. *Спортивні* поєднують учасників, що захоплюються яким-небудь видом спорту. Часто вони в ході таких проектів обговорюють майбутні змагання улюблених команд (або своєї власних); методики тренувань; діляться враженнями від якихось нових спортивних ігор; обговорюють підсумки великих міжнародних змагань та ін..

8. *Географічні* можуть бути дослідницькими, пригодницькими та ін.

9. *Історичні* дозволяють їхнім учасникам досліджувати найрізноманітніші історичні проблеми; прогнозувати розвиток подій політичних, соціальних, аналізувати історичні події, факти.

10. *Музичні* поєднують партнерів, що цікавляться музикою. Це можуть бути аналітичні проекти, творчі, коли учасники можуть навіть спільно складати якийсь музичний добуток, аранжувати його [28, с. 36].

За третьою ознакою – характеру координації – проекти можуть бути:

- з *відкритою, явною координацією*. У таких проектах координатор виступає у проекті у власній своїй функції, ненав'язливо направляючи роботу учасників, організувати, якщо буде потреба, окремі етапи проекту, діяльність окремих його учасників (наприклад, якщо потрібно домовитися про зустріч у якійсь офіційній установі, провести анкетування, інтерв'ю з фахівцями, зібрати репрезентативні дані та ін.);

- зі *схованою координацією*. У таких проектах координатор не виявляє себе в діяльності груп учасників у своїй функції, а виступає як повноправний учасник проекту (один з...). Прикладом таких проектів можуть служити відомі проекти, організовані й проведені у Великобританії (Кембридж, Б. Робінсон), у яких в одному випадку письменник виступав як учасник проекту, намагаючись «навчити» своїх «колег» грамотно й

літературно викладати свої думки. Наприкінці цього проекту був виданий збірник дитячих розповідей по типу арабських казок. В іншому випадку як такий схований координатор економічного проекту для старшокласників, виступав британський бізнесмен, що під видом одного з ділових партнерів підказував ефективні рішення конкретних фінансових, торговельних, інших угод, у третьому випадку для дослідження деяких історичних фактів у проект був уведений професійний археолог, що, виступаючи в ролі некваліфікованого фахівця, направляв «експедиції» [38, с. 23 - 24].

Отже, сьогодні метод проектів вважається одним із перспективних видів навчання, тому що він створює умови для творчої самореалізації учнів, підвищує мотивацію для отримання знань, сприяє розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Учні набувають досвіду вирішення реальних проблем з огляду на майбутнє самостійне життя, які проектують у навчанні.

1.3. Трансформація ролі педагога в управлінні проектною діяльністю учнів на уроках рідної мови

Проектне навчання не тільки спонукає до розумно вмотивованої доцільної діяльності, відповідно до вікових і навчальних інтересів молодших школярів, а й істотно трансформує роль педагога в керівництві нею. Учитель за такого підходу неодмінно перетворюється на консультанта, порадника, координатора, який переконує у власній правоті силою досвіду, мудрості, аргументу, але не наказу, допомагає учням у пошуку джерел, необхідних їм у роботі над проектом, сам є джерелом інформації, підтримує неперервний рух учнів у роботі над проектом. Учитель має не лише добре знати свій навчальний предмет, а й бути компетентним в інших галузях науки, бачити точки їх зіткнення. Педагог має добре знати своїх учнів, їхні можливості, інтереси, бажання [40, с. 37].

З метою досягнення позитивних результатів у запровадженні методу проектів кожний учитель має бути різнобічно підготований:

- інформаційно (із теоретичною підготовкою);
- організаційно-практично (із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці);
- рефлексивно (із самостійною роботою щодо осмислення й творчого аналізу результатів експериментальної роботи);
- корекційно (спрямування на поповнення знань і практичних навичок учителя, необхідних для подолання труднощів, що виникли);
- методологічно (консультації з педагогами-«тренерами», які можуть навчати інших, відвідування майстер-класів).

Тому сфера контролювання вчителем процесу становлення особистості не звужується, а навпаки – розширюється. До того ж, проектна діяльність опосередковано виводить різновікових учасників спільної діяльності на пошуки спільної мови і розуміння багатьох побутових цінностей та оцінок. Ознайомимось з діяльністю вчителів та учнів під час використання методу проектів (див. додаток Б).

Таким чином, використання методу проектів у навчально-виховному процесі заохочує і підсилює щире прагнення до навчання з боку учнів, тому що воно: особистісно орієнтоване; використовує безліч дидактичних підходів; має високу мотивацію, що означає зростання інтересу й залучення до роботи в міру її виконання; підтримує педагогічні завдання в когнітивній, афективній і психомоторній сферах на всіх рівнях – знання, розуміння, застосування, аналізу, синтезу; дає змогу вчитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретній справі, а не вдавати навчальну діяльність.

Повне уявлення про метод проектів педагог може отримати за допомогою ефективного діалогу учитель – учитель [15, с.8-9].

Підготовка вчителя до роботи за методом проектів необхідна, оскільки проектний підхід докорінно змінює функції педагога в освітньому процесі. Кардинально змінюється також система стосунків учитель – учень, збагачується палітра рольової поведінки. У процесі застосування методу проектів учитель виконує такі ролі:

1. Проектувальник (практичне перетворення внутрішнього світу, активне ставлення до своєї проектної діяльності).
2. Демократ (врахування різних позицій у виборі особистісної траєкторії проектної діяльності).
3. Гуманіст (увага та повага до особистості учня; позитивний запал, спрямований не лише на навчання, а й на розвиток особистості учня; відповідальність за результат).
4. Професіонал (педагог широкого профілю; педагогічний супровід проектування).
5. Організатор проектування.
6. Консультант (допомога в пошуку й обробці інформаційних джерел).
7. Сам джерело інформації.
8. Помічник (допомога учневі тільки тоді, коли він переживає неподоланні труднощі й усі спроби подолати їх самостійно вже вичерпані; допомога учневі, а не виконання роботи замість нього).
9. Координатор (координація всього процесу роботи над проектом).
10. Психолог (підтримка й заохочення учнів; зміна психологічного клімату в класі; переорієнтація репродуктивної навчальної діяльності учнів на дослідницьку, пошукову, творчу; створення ситуації успіху під час роботи від усього серця; забезпечення успішного розвитку й саморозвитку учня).
11. «Вічний двигун» (підтримка неперервного руху учнів у роботі над проектом).
12. Партнер (втрата «повного авторитету», отримання статусу старшого партнера, дії та вчинки якого вже підлягають оцінці).
13. Вихователь (формування особистісних якостей, емоційно-вольової сфери, компетентностей, ціннісних орієнтацій, стратегічного мислення, ділових, моральних якостей).

14. Фасилітатор (поступливий, потульний спостерігач, який полегшує роботу учнів, сприяє підвищенню продуктивності їхньої діяльності). ([39, с.156];.

З метою ефективного застосування методу проектів на роках української методу проектів вчитель має ознайомити учнів з правилами успішної діяльності в проектній діяльності:

- У команді немає лідерів. Всі члени команди рівні.
- Команди не змагаються.
- Всі члени команди повинні отримати задоволення від спілкування і від того, що разом виконують проектну роботу.
- Кожен повинен отримувати задоволення від почуття впевненості в собі.
- Відповідальність за кінцевий результат несуть всі члени команди, які працюють над проектом.

Реформаційні освітні процеси сьогодення, утвердження особистісно зорієнтованого, діяльнісного, проектного, компетентісного підходів до навчання й виховання учнів висувають нові вимоги до особистості вчителя, до його професійної підготовки (див. додаток В).

І. Іонова зазначає, що на шляху проектування можуть виникати психологічні бар'єри з точки зору учнів. Такими психологічними бар'єрами можуть бути:

- страх втрутитися в чужу галузь;
- страх видатися некомпетентним, що породжує страх критики;
- страх перед авторитетом;
- страх ідеального як чогось недосяжного, нереального [14, с. 29].

Для усунення цих бар'єрів варто дотримуватися основних принципів стимулювання творчої активності, які передбачають:

- створення для дитини безпечної психологічної бази, до якої вона могла б повернутися, будучи «здивованою» власними відкриттями в процесі пошуків нестандартних рішень;

- підтримання здатності дитини до творчості, неприпустимість несхвальної оцінки творчих спроб;

- терпимість до незвичайних ідей і запитань, необхідність відповідати на всі запитання [9, с.212].

Таким чином, у процесі спільної діяльності під час роботи над проектом в учнів формуються такі якості, як уміння працювати в колективі, брати відповідальність за вибір, рішення, розділяти відповідальність, аналізувати результати діяльності, підкоряти свій темперамент, характер, час інтересам спільної справи.

Досвід роботи з методу проектів показує, що учні можуть виступати активними учасниками процесу створення проекту, виробляти свій власний погляд на інформацію, намічати мету й задачі й шукати шляхи їхнього рішення.

Метод проектів дозволяє учням учитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретних справах і приносить задоволення учням, що бачать продукт власної праці.

РОЗДІЛ 2. МЕТОД ПРОЕКТІВ ЯК ФОРМА ІННОВАЦІЙНОГО НАВЧАННЯ РІДНОЇ МОВИ

2.1. Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності старшокласників на уроках рідної (української) мови

Слово «проект» у європейських мовах запозичене з латини й означає «викинутий уперед», «той, що висувається», той, що «впадає в око».

Метод проектів – це комплексний навчальний метод, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість виявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності [34, с.34].

Головне завдання методу проектів – показати учням їхню зацікавленість у набутих знаннях, що можуть і повинні знадобитися в житті. З цього випливає, що потрібна актуальна, значуща проблема, для розв'язання якої необхідно застосовувати і збагатити власні знання. Учитель може підказати джерело інформації або спрямувати думку учнів у потрібному напрямку. Метод проектів завжди орієнтований на самостійну діяльність учнів, формує вміння самостійно обирати різні рішення, шляхи отримання інформації, генерувати ідеї, гіпотези, прогнозувати їх розв'язання.

Метод проектів завжди зорієнтований на самостійну активність учнів – індивідуальну, парну, групову, котру виконують протягом визначеного часу.

Робота над проектом ретельно планується педагогом і обговорюється з учнями. При цьому проводиться докладне структурування змістової частини проекту із зазначенням поетапних результатів і термінів подання їх «громадськості».

Великою перевагою проектної діяльності є вміння, які набувають учні, а саме [11, с. 18]:

- планувати свою роботу, попередньо прораховуючи можливі результати;

- використовувати багато джерел інформації;

- самостійно збирати і накопичувати матеріал;

- аналізувати, співставляти факти, аргументувати свою думку;

- приймати рішення;

- установлювати соціальні контакти (розподіляти обов'язки, взаємодіяти один з одним);

- створювати «кінцевий продукт» – матеріальний носій проектної діяльності (доповідь, реферат, фільм, календар, журнал, проспект, сценарій);

- підготувати цикл занять з тем, які зацікавили б учнів середніх класів;

- представляти створене перед аудиторією;

- оцінювати себе та інших.

Залежно від ситуації, вибір тематики проектів може бути різним. В одних випадках ця тематика може формулюватися фахівцями органів освіти в рамках затверджених програм, в інших – ініціативно висуватися учителями з урахуванням навчальної ситуації, професійних інтересів, зацікавленості учнів. Також тематика проектів може пропонуватися й самими учнями, які, природно, орієнтуються при цьому згідно власних інтересів, не тільки чисто пізнавальних, а й творчих, прикладних, особистісних.

Тематика може стосуватись якогось теоретичного питання навчальної програми з метою поглиблення знань окремих учнів із цього питання, диференціювання процесу навчання. Частіше, теми проектів відносяться до якогось практичного питання, актуального, і, разом із тим, вимагають залучення навчальної інформації, що стосується не одного предмета, а різних галузей творчого мислення. Таким чином, досягається цілком природна інтеграція освіченості учнів.

Метод проектів спрямований на розвиток низки умінь і навичок, які сприяють активізації процесу засвоєння знань з української мови особливо в старших класах, де основна увага приділяється поглибленню й систематизації вивченого в 4-9-х класах, що потребує формування вмінь самостійно опрацьовувати значні обсяги інформації, а саме:

- на розвиток самостійної роботи учнів;
- на вдосконалення вмінь використовувати відомості з різних галузей науки, техніки, орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати та відбирати найголовніше;
- на формування навичок спільної роботи ділового спілкування в групі (здатності працювати в різноманітних групах, виконуючи всілякі соціальні ролі – лідера, виконавця, посередника тощо);
- на навички збирання інформації, вміння її різнобічно аналізувати, виписувати гіпотези, робити висновки;
- на вміння передавати й презентувати отримані знання і досвід [32, с. 13-15].

З метою підвищення якості виконання проектних завдань радимо заздалегідь ознайомити учнів зі **структурою проекту** і привчити їх чітко дотримуватися цієї структури. На уроках української мови спираємося на авторів навчально-методичного посібника «Освітні технології», які виділяють такі етапи методу проектів [34, с.23-27]:

1. Підготовка (визначення мети й теми проекту).
2. Планування (визначення джерел, засобів збору, методів аналізу інформації, засобів представлення результатів).
3. Збирання інформації (спостереження, робота з літературою, анкетування, експеримент).
4. Аналіз (аналіз результатів, формулювання висновків).
5. Презентація результатів проекту (виготовлення демонстраційних матеріалів, мультимедійних презентацій, усний або письмовий звіт).
6. Захист проекту перед однокласниками.

У практиці навчання української мови у старших класах за нашими спостереженнями найбільший ефект (з усіх видів проектів див. підрозділ 1.2) дають **такі види проектів**: дослідницькі, творчі, інформаційні, ігрові, практично орієнтовані.

Дослідницькі проекти потребують добре обміркованої структури, визначеної мети, актуальності предмета дослідження для всіх учасників, соціальної значущості, продуманості методів, у тому числі експериментальних методів обробки результатів. Вони повністю підпорядковані логіці дослідження і мають відповідну структуру: визначення теми дослідження, аргументація її актуальності, визначення предмета й об'єкта, завдань і методів, визначення методології дослідження, висунення гіпотез розв'язання проблеми і накреслення шляхів її розв'язання.

Традиційно дослідницькі проекти поділяють на короткочасні – реферати, повідомлення, виступи; довготривалі – науково-дослідницька робота у Малій академії наук. Наприклад, до уроків української мови учням 10-11-х класів можна запропонувати такі виступи й повідомлення, оформлені, як короткотривале проектне завдання: „*Мова як суспільне явище*”, „*Багатозначність слів і омонімія*”, „*Українська лексика за походженням*”, „*Застарілі слова й неологізми*” тощо. Як довготривалі наукові дослідження для здібних учнів можна запропонувати виконати лінгвістичні розвідки по лінії МАН: „*Мовна ситуація міста Луганськ*”, „*Учнівський сленг*”, „*Особливості комунікації в мережі Інтернет*” тощо.

Творчі проекти не мають детально опрацьованої структури спільної діяльності учасників, вона розвивається, підпорядковуючись кінцевому результату, прийнятій групою логіці спільної діяльності, інтересам учасників проекту. Учні заздалегідь домовляються про заплановані результати і форму їх представлення – рукописний журнал, колективний колаж, відеофільм, вечір, свято тощо. І тоді потрібні сценарій фільму, програма свята, макет журналу, альбому, газети.

Серед творчих проектів виділяємо рукописний журнал, шкільна газета, колективний чи індивідуальний колаж, збірник диктантів, дидактичний матеріал (картки на певне правило, тексти для перекладу), сценарій свята, вечора, стіннівка та інші. Написання таких робіт дає можливість учням інтегрувати знання з різ них предметів, наприклад з української, російської мова, української та світової літератури, історії, світової культури, народознавства, українського ділового мовлення.

Ігрові проекти – учасники беруть на себе певні ролі, зумовлені характером і змістом проекту. Це можуть бути як літературні персонажі, так і реально існуючі особистості. Імітуються їх соціальні і ділові стосунки, які ускладнюються вигаданими учасниками, ситуаціями. Ступінь творчості учнів дуже високий, але домінуючим видом діяльності все-таки є гра. Результати роботи намічаються на початку, проте повністю вони виявляються лише наприкінці. Структура роботи залишається несталою до завершення роботи.

Результат ігрового проекту – це: реклама книжки; імітація зйомки продовження оповідання чи повісті; літературно-театральні виставки; обігрування різних художніх версій та ситуацій, у яких опиняються герої; літературні ігри (кросворди, чайнворди, лабіринти, ребуси і інше); ігрова імітація соціальних і ділових стосунків. Наприклад: реклама книжки «Українська (рідна) мова для 11 класу» тощо.

Інформаційні проекти спрямовані на збирання інформації про якийсь об'єкт, явище, на ознайомлення учасників проекту з цією інформацією, її аналіз і узагальнення фактів. Такі проекти потребують добре продуманої структури, можливості систематичної корекції у ході роботи над проектом. Структуру такого проекту можна позначити таким чином: мета проекту, його актуальність; методи отримання (літературні джерела, засоби масової інформації, бази даних, у тому числі й електронні, інтерв'ю, анкетування тощо) та обробки інформації (її аналіз, узагальнення, зіставлення з відомими фактами, аргументовані висновки); результат (стаття, реферат, доповідь, відеофільм); презентація (публікація, у тому числі в

електронній мережі, обговорення у телеконференції). Такі проекти можуть бути органічною частиною дослідницьких проектів, їх модулем.

Інформаційні проекти насамперед формують навички обробки великих обсягів інформації і представлення її в доступному, чітко структурованому вигляді. Учні 10-11-х класів до тематичних уроків української мови можуть підготувати такі інформаційні презентації: „Складносурядне речення”, „Безсполучникове складне речення”, „Творення ступенів порівняння прикметників”, „Дієслово та його особливі форми” тощо.

Практично-орієнтовані проекти – результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників (документ, програма, рекомендації, проект закону, проект шкільного саду). Проект потребує складання сценарію всієї діяльності його учасників з визначенням функцій кожного з них. Особливо важливими є гарна організація координаційної роботи у вигляді поетапних обговорень та презентація одержаних результатів і можливих засобів їх упровадження в практику.

Практично орієнтовані проекти відрізняються тим, що результат діяльності учасників чітко визначено з самого початку, він орієнтований на соціальні інтереси учасників (рекомендації, словник, міні-підручник, дидактичний матеріал тощо). Наприклад, міні-підручники „Словосполучення”, „Пунктограми в простому реченні”, „Однорідні члени речення” тощо. Під час виконання таких проектів реалізуються мовна, мовленнєва, соціокультурна змістові лінії Державного стандарту з української мови.

Навчально-телекомунікаційні проекти – це спільна навчально-пізнавальна творча або ігрова діяльність учнів-партнерів, організована на основі комп'ютерної телекомунікації, яка має спільну мету дослідження певної проблеми, узгоджені методи, способи діяльності й спрямована на досягнення спільного результату діяльності [37, с. 35].

Специфіка телекомунікаційних проектів полягає передусім у тому, що вони за своєю суттю завжди міжпредметні.

Розв'язання проблеми, закладеної в будь-якому проекті, завжди потребує інтегрованого знання. Але в телекомунікаційному проекті, особливо міжнародному, потрібна, як правило, більш глибока інтеграція знань, що передбачає не тільки знання власне предмета досліджуваної проблеми, а й особливостей національної культури партнера, його світовідчуття.

Телекомунікаційні проекти виправдані педагогічно у тих випадках, коли в ході їх виконання:

- передбачаються множинні, систематичні, разові чи тривалі спостереження за тим чи іншим природним, фізичним, соціальним явищем, що вимагають збору даних у різних регіонах для рішення проблеми;

- планується порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, що відбулися чи мають відбутися в різних місцевостях, для виявлення певної тенденції чи прийняття рішення, розробки пропозицій;

- передбачається порівняльне вивчення ефективності використання різних (альтернативних) способів рішення однієї проблеми або мети для одержання даних про об'єктивну дієвість запропонованих засобів рішення проблеми;

- використовується спільна творчість, створення розробок, и творчих робіт (випуск журналів, газет, постановка п'єс, написання книг, створення музики, пропозицій щодо удосконалення навчального курсу, спортивних, культурних або спільних заходів, народних свят тощо);

- передбачається провести захоплюючі пригодницькі ігри, змагання, випробування тощо.

Тематика і зміст телекомунікаційних проектів мають бути такими, щоб їх виконання цілком природно залежало від властивостей комп'ютерних телекомунікацій. Інакше кажучи, не кожен проект, яким би цікавим та практично значущим він не здавався, може відповідати характеру

телекомунікаційних. Телекомунікаційні проекти педагогічно виправдані в тих випадках, коли в ході їх виконання передбачено численні, систематичні, разові або тривалі спостереження за тим чи іншим природним, фізичним, соціальним та іншими явищами, які потребують збирання даних у різних регіонах для розв'язання поставленої проблеми; передбачено порівняльне вивчення, дослідження того чи іншого явища, факту, події, яка відбулася або має місце в різних місцевостях для виявлення певної тенденції чи прийняття рішення, розробки пропозицій тощо; передбачено порівняльне вивчення ефективності використання одного й того самого або різних (альтернативних) способів розв'язування однієї проблеми, одного завдання для виявлення найбільш ефективного, прийняттого для будь-яких ситуацій рішення, тобто для отримання даних про об'єктивну ефективність способу розв'язання запропонованої проблеми; запропоновано спільну розробку певної теми, творча (створення журналу, газети, веб-сторінки, п'єси, книги, музичного твору, пропозицій щодо вдосконалення навчального курсу, спортивних, культурних спільних заходів, народних свят тощо); передбачено провести захопливу пригодницьку спільну комп'ютерну гру, змагання [2, с. 49 - 50].

Телекомунікаційні проекти будь-якого виду можуть бути ефективні тільки в контексті загальної концепції навчання, розвитку та виховання.

Вони потребують відходу від авторитарних методів навчання і передбачають продумане й концептуально обґрунтоване поєднання з різноманітним методом, форм і засобів навчання. Це всього лише компонент системи освіти, а не сама система.

У вітчизняній методиці розроблено чимало типів телекомунікаційних проектів, які відрізняються за домінуючим методом, характером координації та контактів, кількістю учасників, тривалістю тощо.

У практиці навчання найчастіше доводиться мати справу зі змішаними типами проектів, які ми застосовуємо на уроках української мови під час вивчення конкретної теми або як елемент уроку (див. додаток Г).

Таким чином, робота над проектом – практика особистісно орієнтованого навчання в процесі конкретної праці учня, на основі його вільного вибору, з урахуванням його інтересів. У свідомості учня це має такий вигляд: «Все, що я пізнаю, я знаю, для чого це мені треба і де я можу ці знання застосувати».

Для педагога – це прагнення знайти розумний баланс між академічними і прагматичними знаннями, вміннями та навичками.

Навчальне проектування орієнтоване перш за все на самостійну діяльність учнів – індивідуальну, парну або групову, яку учні виконують впродовж визначеного відрізка часу.

Технологія проектування передбачає розв'язання учнем або групою учнів якої-небудь проблеми, яка передбачає, з одного боку, використання різноманітних методів, засобів навчання, а з другого – інтегрування знань, умінь з різних галузей науки, техніки, творчості.

Результати виконання проектів повинні бути «відчутні»: якщо це теоретична проблема, то конкретне її рішення, якщо практична – конкретний результат, готовий до впровадження.

Проектна технологія передбачає використання педагогом сукупності дослідницьких, пошукових, творчих за своєю суттю методів, прийомів, засобів.

Крім того, метод проектів є «не найкоротшим шляхом отримання знань» [3,с.100]; «через надмірне захоплення прагматичною спрямованістю навчання можливе зниження загального теоретичного рівня освіти».

2.2. Оптимізація навчальної діяльності старшокласників у процесі вивчення рідної (української) мови за допомогою методу проектів

Оптимізація – це пошук найкращого рішення.

Вік старшокласників називають формативними роками, тому завдання старших класів – створити оптимальні умови для загальнокультурного, морального, естетичного розвитку особистості учнів, а найперше – для розвитку мовленнєвих здібностей (здатності до спілкування через мовлення). Тому запровадження методу проектів на уроках української мови в старших класах є актуальним. У процесі проектування учні міркують, дискутують, сперечаються – відбувається дослідницька робота, спрямована на самостійне шукання. Відбувається спілкування на уроці – «надзвичайно серйозна і складна проблема в педагогічній діяльності вчителя словесника, оскільки це і є сутністю творчого процесу навчання-виховання» [17, с.109].

Програма старших (10-11) класів передбачає інтенсивну роботу з піднесення культури мовлення учнів. Оскільки вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у 10 та 11 класах суттєво не відрізняються, у даному посібнику методичний матеріал не розподіляється по класах. З використанням методу життєтворчих проектів логічно опрацьовувати теми для написання творів на морально-етичну тему, нарисів на основі життєвих вражень, виступів на зборах, семінарах (10 клас), виступів під час дискусії, творів і статей у газету на суспільно-політичну та морально-етичну теми (11 клас) тощо. Варто зазначити, що навчити учнів виконувати кожен з видів письмових робіт необхідно заздалегідь.

Нині застосування проектної технології у навчально-виховному процесі здійснюється у відповідності до загальнодидактичних принципів: природовідповідність, культуровідповідність, гуманізм, науковість, наочність, індивідуальність, системність, зв'язок навчання з життям тощо, та принципів навчального проектування, дотримання яких забезпечує найбільш продуктивне функціонування системи проектної діяльності учнів: принцип проживання, педоцентризм, принцип добровільної участі та вільного вибору, особистого розвитку, продуктивності, керованості, цілісності, завершеності тощо, та найголовніший, основоположний принцип проектної діяльності – виходити з інтересів дитини: інтересів сьогоденного дня, безпосередньо

пов'язаних із поточними подіями, практичними та духовними потребами самих дітей, їх близьких та суспільства [30, с. 53 - 54].

Вивчаючи досвід застосування проектної технології навчання у шкільній практиці, з'ясували, що існує декілька підходів до її впровадження стосовно класноурочної системи навчання:

1. Проектна технологія навчання використовується на уроці.
2. Робота над проектом поєднує урочну та позаурочну діяльність учнів.
3. Проект виконується у рамках позакласної та позашкільної діяльності учнів.

Реалізація цих підходів викликає багато дискусій у педагогічній науці. Одні дослідники (Л. Миронець, Г.О. Руських, Є.С. Полат та інші) пропагують учителям вести роботу над проектом в урочний час, доводячи, що під час навчання школярів за проектною технологією доречно організувати фронтальну роботу, навчаючи усіх дітей виявленню потреб, пошуку ідей, плануванню робіт, створенню теоретичних чи матеріальних продуктів, виготовленню виробів, їх випробуванню та оцінці [17, с. 116]. Така діяльність потребує декількох занять або проведення тижня проектів, що регламентується навчальним планом.

Застосовуючи проектну технологію навчання на уроці, учителі намагаються оптимізувати проходження програмного матеріалу навчального предмету. У цьому випадку педагогом обирається окрема тема чи розділ, на матеріалі яких можна розгорнути проектну роботу. Учні мотивуються до роботи над проектом, актуалізується обрана тема. Робота над проектом триває 2-3 заняття, на яких учитель виступає у ролі координатора, порадирика, консультанта.

За такого підходу, Г.Руських [4, с. 95] рекомендує при моделюванні навчального заняття поєднати структурні компоненти уроку (чи системи урочних занять) з етапами роботи над проектом. Ми зіставили стадії роботи над проектом із етапами роботи на уроці (див. табл.1).

Таблиця 1

Стадії роботи над проектом у рамках уроку (системи уроків)

Етапи роботи над проектом	Стадії роботи над проектом
Організація роботи	Мотивація проектної діяльності учнів
Підготовка учнів до роботи	Уведення учнів у тематичне поле проекту, формування груп, цілепокладання, планування роботи
Засвоєння нових знань та способів дій	Збір інформації з проблематики проекту, пошук шляхів розв'язання проблеми
Перевірка первинного розуміння матеріалу	Структурування інформації, аналіз ефективності обраного способу вирішення проблеми проекту
Закріплення та застосування нових знань та способів дій	Виконання запланованих кроків з реалізації проекту, практичних дії
Узагальнення та систематизація знань	Оформлення результатів проекту, підготовка до презентації
Контроль та самоконтроль знань та способів дій	Аналіз досягнутих результатів, експертиза продукту проекту
Корекція знань та способів дій	Коригування результатів роботи над проектом
Підбиття підсумків заняття	Презентація, оцінка та аналіз проекту
Рефлексія	Аналіз проектної діяльності

Проаналізувавши зміст таблиці 1, можна дійти висновку, що окремі стадії проектної діяльності вимагають позаурочної роботи школярів: це опрацювання додаткових джерел інформації, дослідницька, пошукова робота, підготовка портфоліо і презентаційних матеріалів тощо. Тобто, включення

проектної діяльності до роботи на уроці безкомпромісно потребує залучення різноманітних можливостей позаурочного часу школярів.

Саме тому, на думку інших дослідників (І. Дуженько, Є.Цикало, А.Чайка, М.Ширшина) концептуальні положення проектної технології навчання ведуть до протиріч між необхідними організаційними формами проектної діяльності та класно-урочною системою. Прибічники такого підходу вважають, що він прийнятний лише для позаурочної роботи. По-перше, проект – це результат індивідуальної діяльності учня, реалізація його власних ідей, вирішення суб'єктивно значущих проблем, і тому не може бути організований на уроці, де водночас працюють 20-30 учнів. По-друге, виконуючи проект, учень (чи група учнів) досягає поставленої мети засобами різноманітних предметних галузей навчального плану, а також використовуючи інформацію та технології, що виходять за його межі. По-третє, сумлінне ставлення до виконання проектів вимагає як від учителя, так і від учнів великого об'єму роботи з різними ресурсами (інформаційним, технічними тощо), який досить важко обмежити рамками уроку. По-четверте, робота над проектом передбачає постійні ситуації вільного вибору, творчих рішень, які не може забезпечити традиційний урок, навіть у нестандартній формі.

Урок, зауважує А.Чайка [31, с. 36 - 38], завжди залишається регламентованою ланкою навчального процесу, яка обмежена темою, предметним змістом та загальними організаційними вимогами. У проекті ж основний зміст діяльності обирається самими учнями, що дозволяє вмотивовано засвоювати знання та різні способи дій, накопичувати досвід планування власної діяльності та її сфери реалізації. Автор порівнює проектну діяльність та роботу на уроці як принципово протилежні форми навчання.

Таким чином, розглянувши вказані підходи до впровадження проектної технології у навчальному закладі, ми виявили, що орієнтація лише на класно-урочну систему навчання не відповідає сучасним запитам

освітнього процесу. Можливості уроку не задовольняють усі вимоги, що ставляться для вдалої організації та реалізації учнівського навчального проекту. Ми вбачаємо ефективність проектної технології навчання, за умови її впровадження у рамках позаурочної роботи школярів як доповнення урочної навчально-пізнавальної діяльності, поглиблення та розширення змісту навчальних предметів. Для учнів профільних класів проектне навчання вдало реалізується у вигляді курсів за вибором, на факультативних заняттях.

Такий підхід дозволяє у повній мірі використати усі можливості для інтеграції загального соціокультурного середовища та освітнього середовища навчального закладу, з метою формування активної, творчої особистості, що володіє сучасними компетенціями.

Широкого розповсюдження в практиці російських шкіл та навчальних закладів інших країн як один з оптимальних способів упровадження проектної технології в навчальний процес набули тижні проектів. Узагальнення досвіду проведення тижнів проектів дозволило нам визначити два підходи до їх організації.

Перший – передбачає організацію проектів середньої тривалості та довготривалих. Робота школярів над проектами розпочинається на початку навчального року і триває у рамках позаурочної діяльності. А сам тиждень проектів – це період, коли відбуваються власне презентації проектної роботи, наприклад, у рамках предметних тижнів (тиждень української, тиждень української літератури та ін.), фестивалів, проектів, конкурсів.

Інший підхід передбачає «занурення» учнів у проектну діяльність. Вся робота над проектом від початку до кінця, презентація, рефлексія проводяться протягом навчального тижня, регламентується навчальним планом і розпорядком роботи закладу освіти. Такий вид діяльності дозволяє оптимально поєднувати класні форми роботи (майстерні, лекції, лабораторні і практичні роботи, експеримент) із позакласними (екскурсії, експедиції, відеозйомки) [13, с. 53].

Проектна технологія навчання несе у собі невичерпний потенціал у забезпеченні варіативної складової навчального плану. Реалізація шкільного компонента навчального плану має великі переваги для впровадження проектної діяльності на факультативних заняттях та курсах за вибором, що має великий потенціал, хоча консервативні традиції класно-урочної системи організації цих занять, напевно, і є причиною того, що проектна технологія навчання лише виявляє тенденцію до розповсюдження в українській загальноосвітній школі. Навчально-пізнавальна діяльність на факультативних заняттях, курсах за вибором часто дублює класно-урочну систему навчання, у кращому випадку обмежується проведенням практичних робіт, лабораторних дослідів, екскурсій.

Розглядаючи можливості позашкільних установ до впровадження проектної технології, ми визначили, що ці заклади освіти характеризуються профільною спрямованістю: сюди приходять учні, які цікавляться відповідною сферою пізнання; учні, які намагаються поглибити та розширити знання, уміння та навички, вбачають в обраному профілі пізнавальної діяльності свою майбутню професію.

Практика організації позаурочної діяльності учнів свідчить, що участь у позакласних заходах, робота у гуртках, різних центрах позашкільної освіти часто передбачає науково-дослідницьку роботу школярів, написання творчих робіт та їх захист, які, на нашу думку, мають невикористаний потенціал проектної організації пізнавальної діяльності учнів (див. додаток Д). На жаль, тут можливості проектної технології навчання сучасними дослідниками вивчені недостатнім чином. Та нам уявляється, що позитивні зміни, які відбуваються в українській освіті у напрямі відходу від «знанневої» освіти та наближенні до «діяльнісної», привнесуть свої плоди й у процес більшої популяризації проектної технології навчання у позаурочній діяльності школярів.

Отже, ми виявили, що освітній процес навчального закладу має широкі можливості щодо впровадження проектної технології навчання.

Здійснений нами аналіз сучасного досвіду із проблеми впровадження проектної технології у навчально-пізнавальний процес показав, що насправді «проблеми» не існує, існує питання бажання та компетентності педагогів допомогти школярам побудувати індивідуалізований шлях пізнання, залучившись до роботи над проектами [22, с. 28].

Таким чином, проектне навчання – один з варіантів продуктивного навчання, метою якого є не засвоєння суми знань і не проходження програм, а реальне використання, розвиток та збагачення власного досвіду учнів та їхнього уявлення про світ. Метод проектів – це метод, який дає можливість формувати самоосвітню компетентність, активізувати процес засвоєння знань, стимулювати інтерес учнів до виучуваного предмета.

2.3. Оцінювання учнів під час застосування проектних технологій

Ефективне застосування методу проектів на уроках української мови потребує розробки особливої системи зовнішнього оцінювання цього виду навчальної діяльності учнів, оскільки тільки таким чином можна простежити їх ефективність, збої, необхідність своєчасної корекції. Характер цього оцінювання залежить як від типу проекту, так і від його теми (змісту), умов проведення. Якщо це дослідницький проект, то він має етапність проведення, причому успіх усього проекту багато в чому залежить від правильно організованої роботи на окремих етапах.

Параметри зовнішнього оцінювання проекту: значимість і актуальність висунутих проблем, адекватність їх навчальної тематики; коректність використаних методів дослідження і методів обробки отриманих результатів; активність кожного учасника проекту відповідно до його індивідуальних можливостей; колективний характер прийнятих рішень (за групового проекту); характер спілкування і взаємодопомоги, взаємодоповненості учасників проекту [28, с. 58].

Для конкретного проекту варто зазначити перелік критеріїв оцінювання й заздалегідь оголосити учням на перших етапах проектування. Дослідники технології проектування пропонують такі параметри зовнішнього оцінювання проектів:

- значимість та актуальність висунутих проблем, їх адекватність тематиці, що вивчається;
- коректність використаних методів дослідження та методів обробки отриманих результатів;
- активність кожного з учасників проекту у відповідності з його потенційними індивідуальними можливостями;
- колективний характер рішень, що приймаються (за умови групового проекту);
- характер спілкування та взаємодопомоги, взаємодоповнюваність учасників проекту;
- необхідна й достатня глибина проникнення в проблему; залучення знань з інших галузей;
- доказовість прийнятих рішень, уміння аргументувати свої висновки;
- естетика оформлення результатів проведеної роботи;
- уміння відповідати на запитання опонентів, лаконічність та аргументованість відповідей кожного з членів групи [31, с.6-7];
- соціальна значущість проекту (важливість результатів роботи для розвитку соціальної взаємодії між учасниками проектування, формування рольової поведінки, подальшого впровадження в соціумі) [29, с.17].

За допомогою зовнішнього оцінювання проектів можна відстежувати їх ефективність, збої, необхідність своєчасної корекції. Характер цієї оцінки багато в чому залежить від типу, теми, змісту проекту, умови проведення. Якщо це дослідницький проект, то він обов'язково включає етапність

проведення, при чому успіх усього проекту залежить від правильно організованої роботи на окремих етапах.

Продуктивна діяльність дає можливість учням доторкнутися до реального дорослого життя. На думку Н.С. Абашиної, це і є «кульмінацією будь-якого проекту, логічним завершенням якого є презентація та об'єктивна оцінка проведеної роботи та досягнутих результатів» [27, с.28]. Презентація та захист проектів перед незалежною аудиторією, що не брала участі в акціях, є важливим, відповідальним та хвилюючим етапом, адже постає необхідність оцінювання проекту її часниками та співставлення оцінки з думкою спостерігачів. До того ж, здійснення ефективної презентації залежить від рівня сформованості дизайнерських, ораторських та акторських навичок. Підведення підсумків проекту та всього процесу його реалізації є невід'ємним виховним та навчальним етапом, під час якого дуже важливо належним чином акцентувати успіхи та недоліки проведеного дослідження. Необхідно заохотити учнів до продовження участі в проектах різного типу, а також до вдосконалення особистісних характеристик та елементів роботи в команді. Дуже важливим є надання можливості учням оцінити себе та один одного, що потребує поважного ставлення, уміння слухати й прислуховуватися, критикувати та сприймати позитивну й негативну критику від учнів і вчителів.

Презентація й захист проектів – невід'ємна й обов'язкова складова застосування методу проектів. Дидакти й учителі здебільшого пов'язують презентацію та захист проектів із заходами в межах позакласної роботи з предмету, а також з нестандартними уроками на зразок: урок-диспут; урок-драматизація; урок-сумнів; урок-екскурсія; урок-занурення; урок-творчий звіт; урок-ділова гра; урок-прес-конференція; урок-конкурс; урок-змагання; урок-КВК; урок-узагальнення; урок творчості; урок-аукціон; урок-фантазія; урок-залік; урок-пошук істини; урок «парадоксів»; урок-концерт; урок-діалог; урок-конференція; урок-рольова гра; урок- семінар; урок-«Поле чудес»; інтегрований урок; урок-вікторина «Що? Де? Коли?» [27, с.64].

Результати проектування мають бути певним чином оформленими. Виникає необхідність окремого визначення критеріїв оцінювання оформлення й виконання проекту:

- реальність, практична спрямованість і значимість роботи;
- об'єм і повнота розробок, самостійність, підготованість до публікації;
- рівень творчості, оригінальність розкриття теми, підходів, пропонованих рішень;
- аргументованість пропонованих рішень, підходів, висновків, повнота бібліографії, цитування;
- якість запису: оформлення, відповідність до стандартних вимог, рубрикування й структурування тексту, якість ескізів, малюнків, повнота рецензій.

Як би якісно не був оформлений проект, дуже важливо якісно його презентувати, захистити. М. Чанова пропонує такі критерії оцінювання захисту проекту:

- якість доповіді: композиція, повнота представлення роботи, підходів, результатів, аргументованість, об'єм тезауруса, переконливість і переконаність;
- об'єм і глибина знань з теми (предмета), ерудиція, міжпредметні зв'язки;
- педагогічна орієнтація: культура мовлення, манера, використання наочності, відчуття часу, імпровізаційний початок, утримання уваги аудиторії;
- відповіді на запитання: повнота, аргументованість, дружність, прагнення використовувати відповіді для успішного розкриття теми й сильних сторін роботи;

• ділові й вольові якості доповідача: відповідальність, прагнення досягнути високих результатів, готовність до дискусії, здатність працювати з перевантаженням, доброзичливість, контактність [28, с.3].

Учнівські проекти доцільно оцінювати комплексно. Пропонуємо зведену таблицю критеріїв оцінювання проектів (див. додаток Е).

Роботу над проектом не можна вважати ефективною без аналізу учнями ходу та результатів своєї діяльності на різних етапах його дослідження, тобто проведення рефлексії. На завершальному етапі проекту доцільно організувати обговорення, під час якого учні матимуть змогу оцінити проектну діяльність у цілому та особистий внесок кожного в загальну справу, виявлять недоліки діяльності та обговорять шляхи їх подолання.

ВИСНОВКИ

Ідея включення проектної діяльності в освітній процес була запропонована американським педагогом і філософом Джоном Дьюї більше століття тому. Вперше у вітчизняній педагогіці актуальність цієї проблеми вивчав О. Макаренко, який в результаті своєї новаторської педагогічної діяльності дійшов висновку про проектування особистості як суб'єкта педагогічної праці. Таку думку не раз висловлював В. Сухомлинський, багатогранну педагогічну спадщину якого проймає ідея проектування людини. Визначення суті проектування як педагогічного явища є досить складним, бо надзвичайно складними і багатоцінними є система проектування і сам педагогічний процес. Саме слово «проект» у перекладі з латинської мови означає «кинутий уперед, задум, план» тощо.

Проектування в загальному його розумінні — це науково обґрунтована побудова системи параметрів майбутнього об'єкта чи якісно нового стану існуючого проекту прототипу передбачуваного або можливого об'єкта стану чи процесу. Проектування - особливий тип інтелектуальної діяльності, відмінною особливістю якої є перспективна орієнтація, практично спрямоване дослідження.

Проблема технологізації процесу навчання була й залишається предметом дослідження багатьох дидактів (І. Богданова, Г. Гребенюк, Т. Гришина, М. Громкова, Т. Дмитренко, Л. Зевіна, О. Коваленко, Н. Манько, О. Пехота, О. Прокопенко, Л. Шмелькова та ін.). Що стосується проектної технології, то її дослідженням займалися В. Болотов, В. Серіков, Н. Гальскова, Г. Воробйов, Н. Морзе, Є. Полат та ін., акцентуючи особливу увагу на її ефективності для стимулювання пізнавальної активності старшокласників.

Метод проектів – це комплексний навчальний метод, який дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, дає можливість виявити самостійність у плануванні, організації та контролі своєї діяльності.

У сучасній педагогіці проекти класифікуються відповідно до певної домінуючої типологічної ознаки. Відповідно до домінуючого методу чи виду діяльності дослідники розрізняють:

прикладні проекти; дослідницькі проекти; інформаційні проекти; рольово-ігрові проекти. Відповідно до предметно-змістової спрямованості виділяються монопроекти та міжпредметні проекти.

За географією контактів проекти можуть бути внутрішньошкільними (класними, міжкласними), загальношкільними, позашкільними (міжшкільними), мережевими (міжрегіональними) та міжнародними. Прикладами загальношкільних проектів є створення засобів масової інформації у школі, організація системи учнівського самоврядування, виставкового залу, музею школи.

Метод проектів спрямований на розвиток низки умінь і навичок, які сприяють активізації процесу засвоєння знань з української мови особливо в старших класах, де основна увага приділяється поглибленню й систематизації вивченого в 4-9-х класах, що потребує формування вмінь самостійно опрацьовувати значні обсяги інформації, а саме: на розвиток самостійної роботи учнів; на вдосконалення вмінь використовувати відомості з різних галузей науки, техніки, орієнтуватися в інформаційному просторі, аналізувати та відбирати найголовніше; на формування навичок спільної роботи ділового спілкування в групі (здатності працювати в різноманітних групах, виконуючи всілякі соціальні ролі – лідера, виконавця, посередника тощо); на навички збирання інформації, вміння її різнобічно аналізувати, виписувати гіпотези, робити висновки; на вміння передавати й презентувати отримані знання і досвід.

Метод проектів завжди зорієнтований на самостійну діяльність учнів, яка реалізується як в індивідуальній, так і в парній, груповій діяльності, що завжди передбачає розв'язання проблеми: з одного боку — використання сукупності різноманітних методів, засобів навчання, а з іншого

— необхідність інтегрування знань, уміння використовувати знання з різних галузей науки, техніки тощо.

Основними вимогами до використання методу проектів є: наявність значущої у дослідницькому, творчому плані проблеми, дослідницького пошуку; практична, теоретична, пізнавальна значущість передбачуваних результатів; самостійна діяльність учнів; структурування змістової частини проекту; використання дослідницьких методів: визначення проблеми досліджуваних завдань; систематизація та аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів; висновки.

Робота над проектом ретельно планується педагогом і обговорюється з учнями.

З метою досягнення позитивних результатів у запровадженні методу проектів кожний учитель має бути різнобічно підготований: інформаційно (із теоретичною підготовкою); організаційно-практично (із закріпленням та апробацією теоретичних знань на практиці); рефлексивно (із самостійною роботою щодо осмислення й творчого аналізу результатів експериментальної роботи); корекційно (спрямування на поповнення знань і практичних навичок учителя, необхідних для подолання труднощів, що виникли); методологічно (консультації з педагогами-«тренерами», які можуть навчати інших, відвідування майстер-класів).

З метою ефективного застосування методу проектів на уроках української методу проектів вчитель має ознайомити учнів з правилами успішної діяльності в проектній діяльності: у команді немає лідерів, всі члени команди рівні; команди не змагаються; всі члени команди повинні отримати задоволення від спілкування і від того, що разом виконують проектну роботу; кожен повинен отримувати задоволення від почуття впевненості в собі; відповідальність за кінцевий результат несуть всі члени команди, які працюють над проектом.

Підготовка вчителя до роботи за методом проектів необхідна, оскільки проектний підхід докорінно змінює функції педагога в освітньому

процесі. Кардинально змінюється також система стосунків учитель – учень, збагачується палітра рольової поведінки. У процесі застосування методу проектів учитель виконує такі ролі: проектувальник; демократ; гуманіст; професіонал; організатор проектування; консультант» сам джерело інформації; помічник та інші функції.

Презентація й захист проектів – невід’ємна й обов’язкова складова застосування методу проектів.

Метод проектів дозволяє учням учитися на власному досвіді й досвіді інших у конкретних справах і приносить задоволення учням, що бачать продукт власної праці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абашина Н.С. Розвиток ключових життєвих компетенцій через метод проектів //Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико- зорієнтований збірник / Керівник авторського колективу – директор ліцею міжнародних відносин № 51 С.М. Шевцова. Науковий керівник і редактор – канд.істор. наук І.Г. Єрмаков. – К.: “Департамент”, 2003. – С.257-258.
2. Активні методи навчання. – Режим доступу: <http://users.kpi.kharkov.ua/lre/bde/ukr/pedde/active.htm>
3. Баханов К.О. Традиції та інновації в навчанні історії в школі: Дидактичний словник-довідник / К.О. Баханов. – Запоріжжя, 2002. – с. 38.
4. Бондар О.С. Метод проектів як засіб стимулювання пізнавальної активності на уроках української мови / О.С. Бондар, Г.П. Бондаренко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : збірник наукових праць / Гол. редактор Г. П. Шевченко. – Вип. 8 (108). – Сєверодонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. – С. 45-48.
5. Бухлова Н. Навчаємо вчитися: діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів. – К.: Шкільний світ, 2006. – 260 с.
6. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів /Г. Ващенко. – К. : Українська Видавнича спілка, 1997. – 441 с.
7. Вісловух А. Безпечні умови праці державних службовців на робочих місцях, обладнаних комп’ютерною технікою [Електронний ресурс] / А. Вісловух, – К.: Міністерство праці та соціальної політики. – URL: ipk-dszu.kiev.ua/files/rozrobki
8. Гаркуша І. В. Проектна технологія навчання як засіб формування риторичних умінь майбутніх фахівців з реклами [Електронний ресурс] / І.Гаркушена, - К.: Міністерство праці та соціальної політики. – URL: ipk-dszu.kiev.ua/files/rozrobki

9. Голобородько В.В. Наукова робота учнів: програма організації науково-дослідної діяльності учнів / В.В. Голобородько, В.М. Гнедашев. – Х.: Основа, 2005. – 208 с.
10. Голобородько В. В. Позакласна робота з рідної мови у школі. – Х.: Основа, 2005. – 196с.
11. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
12. Гусь І.М., Калмикова І.В. Метод проектів // Управління школою. – 2005.– № 5. – С. 8-11.
13. Дементієвська Н.П., Морзе Н.В. Телекомунікаційні проекти: стан та перспективи // Комп'ютер в школі та сім'ї.- №4, 1999. – с. 9 -12.
14. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / авт.-уклад.Н.П.Наволокова(Серія „Золота педагогічна скарбничка”). – Х.: Основа, 2009. – 176 с.
15. Єлькін А. Проектна технологія навчання: данина моді чи нагальна потреба? / А.Єлькін // Хімія. Шкільний світ. – №12. – 2008. – С. 36-37.
16. Жук О., О.Л. Педагогіка: Учеб.- метод. комплекс для студентів пед. Спеціальностей / О.Л.Жук. – Мн.: БГУ, 2003.-383с.
17. Заліщук М.М. Метод проектування в закладі нового типу //Управління школою.-№3.-2008.-с.2-5.
18. Зозюк І. Творчі проекти: обґрунтування необхідності // Українська мова та література. – 2005. – № 45. – с. 6-7.
19. Кильпатрик У. Несколько заключительных вопросов // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-зорієнтований збірник / Керівник авторського колективу – директор ліцею міжнародних відносин № 51
20. Ковальова О. Нетрадиційний урок за проектною технологією // Завуч.-2008.-№36.-с.16- 19.

21. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови та літератури / О.І. Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 204 с.
22. Комп'ютерні телекомунікації – школі / Під ред. Е.С.Полат – М., 1995. – 226с.
23. Кримський С.Б. Проект і проектування в сучасній цивілізації // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: Практико-орієнтований збірник / Керівник авторського колективу – директор ліцею міжнародних відносин № 51
24. Мельников В.Е. Метод проектов в преподавании образовательной отрасли / В.Е. Мельников. – Великий Новгород: НРЦРО «Технология», 2005. – 188 с.
25. Момот Ю.В. Проектна діяльність школярів з хімії у літньому профільному таборі / Наукові записки ВДМУ імені М. Коцюбинського. – Серія: Педагогіка і психологія. – Вип. 24. – Вінниця: ТОВ „Планер”, 2008. – С. 295-299.
26. Морзе Н. Метод навчальних проектів ... // Вісник програм шкільних обмінів // <http://visnyk.iatp.org.ua/print;498/>
27. Ницета В.А. Метод проектів і його життєво-компетентнісний потенціал / Володимир Ницета // Українська мова та література. – Лютий, 2008. – № 8 (552). – С. 3-5.
28. Ницета В.А. Метод проектів на уроках української мови та літератури: Навч. посіб. – Х. : Основа, 2009. – 153с.
29. Ницета В. Приклади реалізації методу проектів / Володимир Ницета // Українська мова та література. –Лютий, 2008. – № 8 (552). – С. 16-17.
30. Пехота О. М. Проектна технологія // Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За заг. ред О. М. Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – С. 148 – 162.

31. Савченко Н., Ковганич Г. Життєтворчий потенціал виховної системи (Технологія реалізації методу проектів) // Завуч .- 2005.-№34.-с.13-22.
32. Освітні технології: навч.-метод. посіб./ [О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін.]; за заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001.– 256 с.
33. Полат Е.С. Что такое проект: типология проектов / Е.С. Полат // Открытый урок. – 2004. – № 5-6. – С. 10-17.
34. Полат Е.С. Нові педагогічні технології /Допомога для вчителів – М., 1997.
35. П'ятакова Г.П. Сучасні педагогічні технології та методика їх застосування у вищій школі / Г.П. П'ятакова, Н.М.Заячківська. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2003. – 55 с.
36. Садовнікова О.П. Розвиток творчої самостійності старшокласників у процесі вдосконалення та поглиблення знань з української мови (на прикладі вивчення морфології) // Українська мова і література в загальноосвітній школі. – 2003. - № 7. – С.4-9; № 8. – С.16-21.
37. Сисоєва С.О. Особистісно зорієнтовані педагогічні технології: метод проектів / С.О.Сисоєва // Метод проектів: традиції, перспективи, життєві результати: практико-зорієнтований збірник; кер.С.М.Шевцова, І.Г.Єрмаков. – К.: Видавництво „Департамент”, 2003. – С.119 – 124.
38. Скуратівська М. О. Сучасні методи та технології викладання іноземних мов у вищій школі України. – К.: «Крок», 2004. – 92с.
39. Стеців Л. Реалізуємо метод проектів // Директор школи.- 2005.-№4.- с.16-18.
40. Шамова Т.И. Управление образовательным процессом в адаптивной школе/ Т.И. Шамова, Т.М. Давыденко. – М.: Пед. поиск, 2001. – 384 с.

41. Щербань П.М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах: [навч. посіб.] / Петро Миколайович Щербань. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Характерологічні сторони застосування методу проектів (за Н.Криловою)

<p>Позитивні сторони</p>	<p>Метод варто ввести в навчальний процес, тому що він сприяє:</p> <ul style="list-style-type: none"> • забезпеченню умов для розвитку інтелектуальних здібностей і нахилів дитини, творчо мислити та інтелектуально розвиватися; • орієнтації як на самостійну, так і на кооперативну діяльність та активізацію навчання; • реалізації творчого підходу до вирішення поставлених на уроці проблем; • отриманню якісного теоретичного та практичного результатів; • соціалізації особистості завдяки поєднанню різних видів діяльності; • стимулюванню ініціативності та зростанню творчого потенціалу учнів; • поєднанню індивідуальних завдань з елементами колективного пошуку.
<p>Проблеми та суперечності</p>	<p>Метод потребує:</p> <ul style="list-style-type: none"> • належної кількості часу для опрацювання великого обсягу матеріалів; • інтегрованого поєднання кількох предметів; • гнучкого розподілу навчального часу; • визначення між учителями певних змістовних і процесуальних модулів; • розподілу функцій керівника процесу; • якісної кадрової підготовки.

ДОДАТОК Б
Етапи діяльності вчителя на уроці з використанням методу
проектів

	Етапи діяльності	Зміст діяльності		Способи орієнтації взаємодії
		Учні	Учитель	
	Підготовка. Визначення теми та мети проекту	Обговорюють, шукають інформацію	Розповідає про задум, мотивує, допомагає у визначенні завдань	Навчальний діалог
	Планування	Формулюють завдання та обговорюють їх	Коригує, пропонує ідеї, висуває пропозиції	Спільне визначення мети діяльності
	Прийняття рішень	Обирають оптимальний варіант	Спостерігає, непрямо корегує діяльністю	Ситуація вільного вибору, дискусія
	Етапи діяльності	Учні	Учитель	Способи орієнтації взаємодії
	Збір інформації	Збирають інформацію	Спостерігає, непрямо корегує діяльністю	Добір навчального матеріалу
	Аналіз інформації, формування висновків	Аналізують інформацію, в міру необхідності конструюють різні художні вироби	Коригує, спостерігає, радить	Створення дітьми навчального, дидактичного матеріалу
	Захист проектів та колективний аналіз	Презентують проекти та разом з учителем обговорюють, оцінюють зусилля, використані можливості, творчий підхід	Обговорює разом з дітьми	Участь дітей в оцінюванні проекту

ДОДАТОК В

Вимоги до вчителя, що працює за методом проектів

ДОДАТОК Г

Особистісно-зорієнтований урок української мови

11 клас

Проект (тема уроку): «БУТИ ВІДПОВІДАЛЬНИМ ЗА ВСЕ»

Мета: життєтворча: формувати здатність до самоідентифікації;

вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

виховувати відповідальність;

почуття обов'язку;

організованість;

розвивальна: розвивати психічні процеси та мовлення учнів;

навчальна: удосконалювати вміння писати твори на морально-етичні теми;

вміння користуватися виражальними вербальними (мовними)

засобами публіцистичного стилю мовлення.

Тип уроку: урок розвитку зв'язного мовлення (підготовка до написання твору на морально-етичну тему).

Хід уроку

(перебіг навчальних ситуацій)

План уроку

<i>Етапи методу проектів</i>	<i>Зміст уроку</i>	<i>Утани особистісно-зорієнтованого уроку</i>
<i>І. Постановка проблеми - задачі</i>	1. Притча про капустианий листок	<i>Етап орієнтації</i>
	2. Актуалізація опорних знань (з'ясування особливостей написання твору на морально-етичну тему).	
	3. Мотивація навчальної діяльності – актуалізація чуттєвого досвіду учнів (місце застосування знань – життя). Покладання	<i>Етап покладання мети</i>

	мети.	
	4. Проектування: - назва проекту; - ключове питання; - матеріальне вираження проекту.	Етап проектування
II. Самостійна дослідницька робота	5. Тематичні питання	Етап організації виконання плану діяльності
	6. Групова робота над створенням проекту (робота з операційними картами з розробки тематичних питань).	
	7. Створення мікропроекту («Банк ідей»).	
Оцінка поетапних результатів	8. Звіт груп про результати роботи з тематичних питань.	Етап контрольної оцінювальної
	9. Коригування думок учнів.	
	10. Цінування, оцінювання.	
IV. Створення проекту, його захист	11. Домашнє завдання (завдання для індивідуальної творчої роботи учнів із створення проекту).	
	12. Підсумки уроку.	

1. Притча про капустианий паросток

Пробився крізь товщу землі капустианий паросток, посміхнувся сонцю:

- Живу!

А йому:

- Зачекай! Росою-дощами вмивайся, сонечком зігривайся, від шкідників бороняйся, стань качаном, тоді й заживеш.

Настала осінь. Під дрібним дощиком лежить туга капустана, пишається:

- Живу!

А їй:

- Зачекай! Зберуть тебе, перезимуй в овочесховищі, щоб не згнити, попади на прилавок магазину, отоді й заживеш.

І ось на вітрині після довгих поневірянь лежить качан капусти, радіє:

- Нарешті, живу!

А йому:

- Який нетерплячий! Нехай тебе куплять, у хороші руки попади, новому господареві послужи.

Там і життя.

Купили капусту хазяйські руки, принесли додому, і вже дім напоєний пахощами капустяних млинців. А вони, рум'яні, тільки хотіли порадуватися життю... З'їли їх. І не жили...

(**висновок:** учні вже сформовані особистості, їх не треба готувати до життя, вони вже живуть, сьогодні).

2. Актуалізація опорних знань учнів

З'ясування особливостей написання твору на морально-етичну тему:

- твір-роздум (особливості написання);
- публіцистичний стиль (стильові функціональні особливості).

(групова робота методом «Мозкового штурму»).

3. Мотивація навчальної діяльності – актуалізація чуттєвого досвіду учнів

- Морально-етична тема. Що таке мораль, етика?
- Чи потрібна людині мораль? Навіщо?
- Чи треба нам у школі, на уроці української мови торкатися моральних тем?

(**висновок:** подібні роздуми необхідні для життя сьогодні й завтра).

Покладання мети: спробувати створити модель поведінки відповідно до моральної теми, яка будерозглянута на уроці.

4. Проектування

– Перед вами лежать заготовані шестикутники. Напишіть на сторонах фігур якості, які, на вашу думку, необхідні вам, щоб створити проект і в подальшому втілити його в житті.

– Назвіть якості, які ви написали.

(учні називають, серед якостей – відповідальність).

– Складіть разом свої шестикутники. Що утворилося? (бджолиний стільник).

– Як працюють бджоли? Чи треба вам бути схожими на них під час групової роботи?

Тема проекту: «Бути відповідальним за все».

– Що необхідно з'ясувати першочергово? (що таке відповідальність?)

– Чи важко стати відповідальною людиною?

Ключове питання: Як виховати відповідальність.

Форма вираження проекту: твір на морально-етичну тему.

5. Тематичні питання

1. Сутність відповідальності.

2. Безвідповідальність.

3. Відповідати за інших.

4. Відповідати за себе.

(учитель налаштовує учнів думати й говорити не те, що, як вони вважають, від них хочуть почути, а те, що диктує їм власна свідомість).

6. Групова робота над створенням проекту

Самостійна дослідницька робота учнів у групах з операційними картами з розробки тематичних питань. (операційні карти додаються)

7. Створення мікропроекту

(Етап проводиться за методикою інтерактивної вправи «Банк ідей». Учні, узагальнюючи й систематизуючи свою роботу над окремими тематичними питаннями, пропонують 2-3 чітких, конкретних пункти для майбутнього проекту (наприкінці уроку записують на дошці).

8. Звіт груп про результати роботи з тематичних питань

(етап нерозривно пов'язаний із наступним).

9. Коригування думок учнів

(Учні обговорюють аспекти тематичних питань. Висловлюються різні думки. Суть обговорення не в організації дискусії. Головне – розкрити різні погляди на проблему. Перший етап роботи над проектом – пошуковий. Учитель створює умови не для того, щоб дати відповіді на питання, а для того, щоб стимулювати активні роздуми учнів. Учитель уважно спостерігає за ходом думок дітей, коригує мислительну діяльність вихованців).

10. Оцінювання

Учитель залучає учнів до оцінювання один одного, сам висловлює думку про роботу дітей за такими критеріями:

- активність;
- аргументованість тверджень;
- нестандартність мислення;
- сміливість у висловленні думок

Операційна карта з розробки тематичного питання

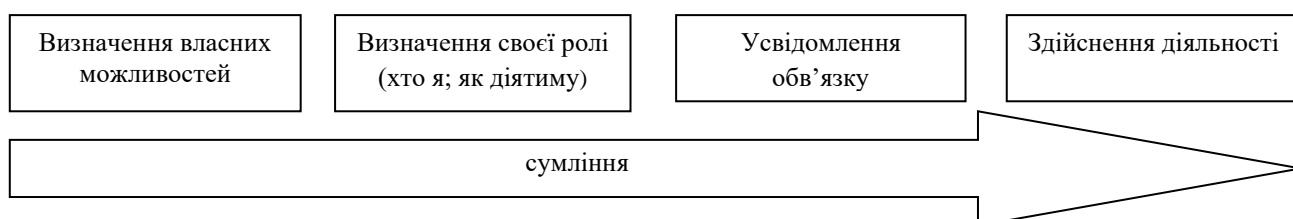
СУТНІСТЬ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Відповідальність (із тлумачного словника) – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь або свої дії та вчинки, слова;

– усвідомлення серйозності, важливості справи, моменту тощо.

Обов'язок (із тлумачного словника) – те, чого треба беззастережно отримуватися, що треба безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління.

Завчасна відповідальність

Уважно розгляньте малюнок. Він демонструє механізм відповідальності, яка виникає до здійснення діяльності.

Наскільки важливими є вміння визначати власні можливості й свою роль? У якому віці, на вашу думку, подібні вміння можна вважати сформованими?

Як пов'язані обов'язок і сумління?

Наступна відповідальність

Уважно розгляньте малюнок. Він демонструє механізм відповідальності, яка виникає після здійснення діяльності.

Наскільки важливим є вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки? У якому віці таке вміння формується остаточно?

Сумління вважають ядром і рушійною силою відповідальності.

Ти знайомий із сумлінням? Із яким його видом? У якому віці слід виховувати

сумління?

Як виховувати почуття відповідальності?

Операційна карта з розробки тематичного питання

БЕЗВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Відповідальність (із тлумачного словника) – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь або свої дії та вчинки, слова;

– усвідомлення серйозності, важливості справи, моменту тощо.

Обов'язок (із тлумачного словника) – те, чого треба беззастережно дотримуватися, що треба безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління.

Порядок (із тлумачного словника) – стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил;

упорядкованість, лад;

– злагодженість, узгодженість у діях, організованість.

Проаналізуйте запропоновані тлумачення.

Керуючись власним життєвим досвідом, дайте відповідь, до чого призводить сьогодні безвідповідальність людей, зокрема молоді. Відповідь ілюструйте прикладами.

До чого може призвести безвідповідальність?

Чи живе в тобі безвідповідальність?

Як викоренити в собі безвідповідальність?

Як виховати в собі відповідальність?

Операційна карта з розробки тематичного питання

ВІДПОВІДАТИ ЗА ІНШИХ

Відповідальність (із тлумачного словника) – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь або

свої дії та вчинки, слова;

– усвідомлення серйозності, важливості справи, моменту тощо.

Чи важко бути відповідальним за себе? Чому?

У якому разі виникає ситуація, коли людина повинна відповідати за інших людей, за їхні дії, їхню роботу? Чи легко це? Чому?

Чи не означає це, що людина, яка несе відповідальність за інших, фактично відповідає за розвиненість почуття відповідальності в цих людей?

Чому начальникові завжди платять більше грошей, ніж його підлеглим?

Чи може людина, яка відповідає за інших, бути безвідповідальною по відношенню до себе? Чи буває так сьогодні? Чи має так бути?

Як виховати в собі відповідальність?

Операційна карта з розробки тематичного питання

ВІДПОВІДАТИ ЗА СЕБЕ

Відповідальність (із тлумачного словника) – покладений на когось або взятий на себе обов'язок відповідати за певну ділянку роботи, справу, чийсь або свої дії та вчинки, слова;

– усвідомлення серйозності, важливості справи, моменту тощо.

Обов'язок (із тлумачного словника) – те, чого треба беззастережно дотримуватися, що треба безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління.

Чи важко відповідати за інших? Чому?

Що означає відповідальність за себе, свою роботу, свої вчинки, свої слова через

призму поняття «обов'язок»? Поміркуйте.

Як сумління людини впливає на рівень сформованості в неї почуття відповідальності?

Існує думка, що почуття відповідальності безпосередньо пов'язане з іншими почуттями, зокрема любов'ю. Хочеш буди відповідальним (за свою роботу; за свої дії, слова) – люби (свою роботу; себе). Чи згодні ви з цією думкою? Обґрунтуйте.

Чи треба бути відповідальним за свої думки? Перед ким? Навіщо це?

Чи є відповідальність показником, свідченням зрілості людини?

Як виховати в собі почуття відповідальності?

11. Домашнє завдання

Спираючись на життєвий досвід, підсумувати своє розуміння поняття «відповідальність», створивши проект «Бути відповідальним за все» у вигляді твору на морально-етичну тему. (завдання для індивідуальної дослідницької роботи)

12. Підсумки уроку

– Чи сподобався урок?

– Що взяли нового для себе?

ДОДАТОК Д
Критерії оцінювання проекту

Рівні	Зовнішня оцінка	Оформлення й виконання*	Захист, презентація
Високий	<p>Проект має соціальну значущість, висунуті актуальні проблеми, достатня глибина проникнення в проблеми.</p> <p>У процесі роботи використані різноманітні методи дослідження й обробки отриманих результатів, була продемонстрована нестандартність мислення.</p> <p>Прийняті рішення доведені, висновки аргументовані.</p> <p>Кожен з учасників проекту працював активно, рішення приймалися колективно; учасники демонстрували взаємодоповнюваність, взаємодопомогу, демократичність і діловитість у спілкуванні.</p>	<p>Проект демонструє реальну, практичну спрямованість і значимість. Учні продемонстрували творчість, оригінальність.</p> <p>Цитування й бібліографія оформлені відповідно до вимог.</p> <p>Усі записи виконані якісно, відповідно до стандартних вимог.</p> <p>Рецензія відповідає вимогам.</p>	<p>Доповідь вирізняється якістю, переконаністю й переконливістю, аргументованістю.</p> <p>Продемонстрована глибина знань з предмету, ерудованість.</p> <p>Доповідач готовий до дискусії, повно відповідав на запитання, має ділові й вольові якості.</p> <p>Продемонстрована культура мовлення.</p> <p>Використана наочність</p>

Достатній	<p>Проект має соціальну значущість, висунуті актуальні проблеми, але проникнення в них недостатнє.</p> <p>У процесі роботи використані різноманітні методи дослідження й обробки отриманих результатів, але учні мислили стандартно.</p> <p>Висновки й рішення недостатньо аргументовані.</p> <p>Учасники проектування працювали активно, колективно приймали рішення, але між їхніми діями спостерігалася незгодженість.</p>	<p>Проект демонструє реальну, практичну спрямованість і значимість.</p> <p>Учні працювали за зразком, стандартно.</p> <p>Допущені окремі помилки в цитуваннях та оформленні бібліографії.</p> <p>У записах спостерігалися окремі порушення стандартних вимог.</p> <p>Рецензія відповідає вимогам.</p>	<p>Доповідь переконлива, але не всі твердження достатньо аргументовані.</p> <p>Не продемонстрована глибина знань з предмету.</p> <p>Доповідач має ділові й вольові якості, готовий до дискусії, але наявні недоліки у відповідях на запитання.</p> <p>Допущені мовленнєві недоліки.</p> <p>Використана наочність</p>
Середній	<p>Проект не має соціальної значущості, проблеми не вирізняються актуальністю, розроблені поверхнево.</p> <p>Учні мислили стандартно.</p> <p>Рішення й висновки не аргументовані.</p> <p>Учні працювали неактивно, незгоджено.</p>	<p>Проект не має практичної спрямованості.</p> <p>Записи виконані з порушенням стандартних вимог.</p> <p>Рецензія оформлена неправильно.</p>	<p>Доповідь недостатньо аргументована, не переконлива.</p> <p>Знання з предмету поверхневі.</p> <p>Мовлення не розвинене.</p> <p>Наочність відсутня.</p>

Низький	<p>Проект не має соціальної значущості, висунуті проблеми не розроблені.</p> <p>Учні працювали безсистемно.</p> <p>Проект не має висновків, чітко висловлених рішень.</p> <p>Не всі учні працювали над проектом.</p>	<p>Проект не має практичної спрямованості.</p> <p>Допущені мовні та мовленнєві помилки, порушення вимог.</p> <p>Рецензія відсутня.</p>	<p>Доповідь не підготована.</p> <p>Рівень знань з предмету низький.</p> <p>Мовлення не розвинене.</p> <p>Наочність відсутня.</p>
----------------	--	--	--

* оцінювання письмових робіт з української мови здійснюється відповідно до вимог чинної Програми з української мови.

ПРОЕКТ «ДІЛОВЕ МОВЛЕННЯ»

10-й клас

З'ясування проблеми-завдання

– Яка різниця між хаосом і порядком?

Висновок бесіди: документ – річ важлива.

Тема проекту: «Я з документом «на ти».

Мета: обґрунтувати важливість вивчення спецкурсу.

– Що є сутністю документа? Чи є документ «портретом» особистості? Питання грамотності).

Документ: корабель у морі чи кермо корабля? (функції документів).

Самостійна дослідницька робота учнів. Учні обговорюють формулювання поняття «документ», з'ясовують функції документів, обґрунтовують важливість грамотності людини, формулюють тези висловлювань (з термінологією спецкурсу діти ще не ознайомлені).

Створення проекту та його захист.

Робота виконується вдома, а захист – на наступних уроках у зазначений учителем термін. Учні зачитують свої твори, захищають власні позиції.

Критична оцінка проміжних поетапних результатів учнівської творчості.

Учні виступають із власними висловлюваннями. Обговорення, дискусія, обмін думками.

Оцінювання.

Домашнє завдання: свої погляди оформити у вигляді твору, підготуватися до захисту.

ДОДАТОК Е
Українські обряди
Позаурочний захід для учнів 10-11 класів

Основу святкового календаря складав 12 –місячний рік. Він був пов’язаний з трьома сонячними фазами: зимовим і літнім сонцестоянням, а також літнім рівноденням. Найхарактернішим атрибутом свят було запалення священного «живого» вогню, який добувався тертям.

В календарі подолян не було чітких розмежувань між зимовими, літніми та осінніми сезонами. Кожен з них логічно переходив у наступний, створюючи замкнений цикл вічного кругообігу природи, чергування періодів роботи і відпочинку. найсприятливішим для селянського дозвілля був зимовий період, особливо насичений різноманітними звичаями та обрядами.

Новий рік — одне з найдавніших і найпопулярніших календарних свят. У давніх слов'ян, як і в багатьох землеробських народів Європи, рік розпочинався навесні. Після прийняття християнства за греко-візантійським обрядом початком церковного та громадянською року стало 1 вересня. З 1700 р. Петро 1 увів у Росії січневе літочислення, проте на Україні під впливом Литви й Польщі, які захопили в XIV—XV ст. більшу частину території, традиція зустрічі Нового року 1 січня існувала ще з кінця XIV ст., хоч і тривалий час не визнавалася широкими масами.

Серед українського селянства аж до початку ХХ ст. зберігалися новорічні традиції змішаного язичницько-християнського походження. Так, новорічні свята вважалися чарівним часом, коли пробуджувалася й ставала небезпечною всіляка нечиста сила. Побутувало уявлення про те, що у новорічну ніч відкривається небо і в Бога можна попросити що завгодно. Дуже довго жила віра в те, що характер новорічного свята впливає на долю всього року. На цьому ґрунті сформувалися звичаї, обряди, заборони та обмеження, в яких яскраво відбився світогляд хлібороба, його невпевненість у завтрашньому дні, страх перед стихійними силами природи.

Вечір 31 грудня називали щедрим або багатим, до нього готували багатий святковий стіл. Тоді ж давалися до різноманітних магічних ритуалів. Побутовали численні новорічні прикмети й ворожіння. Так, на Полтавщині у новорічну ніч дивилися на хмари: якщо вони йшли з півдня, вірили, що буде врожай на ярину, якщо з півночі — на озимину.

Специфічними складовими традиційною українського новоріччя були величальні обходи й поздоровлення (щедрування, засівання), ритуальний обмін вечерею, обряди та ігри з масками ("Маланка", "Коза") та інше. Деякі з них широко побутовують й донині.

Свят - вечір (багата кутя, коляда) — вечір 24 грудня за старим стилем (7 січня за новим стилем) напередодні Різдва. З ним було пов'язано багато звичаїв і обрядів.

24 грудня нічого не їли до вечора, поки не з'являлася перша зоря на небі (вірили, цю саме в цей час народився Ісус Христос). Підготовка до святкової вечері носила урочистий характер і розгорталася як справжній ритуал. За уявленнями, всі предмети, які мали відношення до обрядового столу, набували чудодійної сили.

На покуті під образами розстеляли чисте сіно, на яке ставили горщики з кутею та узваром. Подекуди їх покривали обрядовим хлібом — книшем. При цьому господиня наслідувала квоктання курей — це мало забезпечити їх високу несучість наступного року. Якщо в господарстві були бджоли, то господар, одягнувши шапку й рукавиці, ніс кутю, імітуючи їхнє гудіння.

Широко побутовав звичай ставити на покуті сніп із жита, пшениці або вівса (дідух, колідник, коляду). Іноді в нього встромляли косу, серп, граблі, що символізувало успішну працю в наступному аграрному сезоні. На Свят - вечір робили деякі прогнози й ворожили. Зокрема вважалося, що зоряна ніч перед Різдрвом обіцяла врожайний рік. Якщо зварена кутя виходила з верхом, це віщувало верховаті стоги. За довжиною стеблини,

соломи, яку виймали з-під святкової скатертини, гадали, кому судився вік довгий, а кому короткий.

До Свят-вечора готували чітко визначену кількість страв (7, 9 чи 12), використовуючи майже всі наявні у господарстві продукти. Сама трапеза проходила з додержанням певних правил і нагадувала розгорнуте обрядове дійство. Обов'язково запалювали воскову свічу. Господар курих ладаном у хаті й читав молитву, щоб відвернути злі сили. Захисну функцію виконували також звичаї закликання морозу, обряди, якими застерігалися від бурі, хижих звірів, відьом, чарівників та інших. Існувало й повір'я, що той, хто спить у ніч перед Різдом, проспить царство небесне.

На Свят - вечір було прийнято вшановувати померлих і живих родичів. Для перших залишали рештки їжі на столі (мити посуд у цей день вважалося за гріх). До живих посилали дітей зі святковими стравами. Приймаючи їх, господарі дякували і теж передавали такі самі страви зі свого столу. Це символізувало спорідненість сімей, їхню приязнь і взаємну щедрість. Дітей, які приносили вечерю, частували, обдаровували гостинцями.

Масляна — давньослов'янське свято на честь весняного пробудження природи. На Україні Масляна не мала такого широкого розмаху, як, приміром, у центрально-російських областях. Але й тут дорослі та молодь катались на конях, ходили в гості, влаштовували бенкети у складчину. В деяких місцевостях Масляну зображувала заміжня жінка, яку возили на санчатах односельці. Широке розповсюдження мав звичай колодки (колодія), відомий у кількох варіантах. Наприклад, розігрували народження і поховання дерев'яної ляльки (колодки) — відгомін давнього ритуалу знищення опудала Зими. Найчастіше ж колодку у вигляді поліна, качалки, стрічки, хустки, квітки тощо чіпляли парубкам і дівчатам як символічне покарання за те, що вони не взяли шлюб минулого року, а ті відкуповувалися грішми або могоричем. На Поділлі хлопці пригощали дівчат горілкою, пивом, солодощами — купували (запивали) колодку. У подяку за це кожна дівчина вишивала перкалеву хусточку, оздоблюючи її квітками та ініціалами свого

обранця, та дарувала йому на Великдень — повертала колодку. Такі ритуали нерідко завершувалися укладанням шлюбу.

У наші часи деякі елементи традиційної Масляної використовуються у святі «Проводи зими».

Великдень (Пасха) – найзначніше християнське свято на честь воскресіння Ісуса Христа. Відзначається у першу неділю після весняного рівнодення і повного місяця, обов'язково окремо від іудейської Пасхи.

У народному побуті українців Великдень чітко утримував елементи язичницької весняної ритуалістики: випікання обрядового печива, фарбування яєць, ігри, танці й розваги молоді, вшанування предків, аграрно-магічні, очисні обряди тощо.

За тиждень до Великодня, у вербну (лозову) неділю, з церкви приносили освячену вербу й шмагали нею всіх членів сім'ї й худобу; пізніше цією гілкою перший раз виганяли корову в череду. Від вербної неділі починали активну підготовку до Великодня: варили яйця і розписували писанки, фарбували крашанки, начиняли ковбаси, випікали обрядове печиво, включаючи обов'язкову пшеничну паску, а подекуди й солодку сирну бабку. На страсний (чистий) четвер кожна господиня намагалась принести з церкви запалену свічку. Нею випалювали хрести на стелі й дверях, сподіваючись захистити свій дім від злих сил. Давнє коріння має звичай запалювання великодніх багать, які розкладали на пагорбах чи біля церкви у ніч із суботи на неділю.

Великоднє гуляння, на яке сходилося все село, за традицією відбувалося на подвір'ї коло церкви — цвинтарі. Багатим був репертуар традиційних великодніх ігор. Парубочі ігри (піп, чорт, харлай, шила бити, кашу варити, довгої лози та інші) являли собою змагання у спритності, швидкості й силі. У дівочих іграх (шум, жельман, кострубонька, мак, кривий танець, вербова дощечка та інші) випробовувалися художні здібності учасниць — вміння танцювати, співати, перевтілюватися у певний образ. Недарма великодні ігрища вважалися справжніми ярмарками наречених.

У весняному циклі значне місце займали обряди, пов'язані з культом предків. Померлих родичів провідували, як правило, у першу неділю після Великодня (проводи, гробки). На кладовище несли паски, яйця, інші страви й обідали прямо на могилах. Подекуди пов'язували рушники на хрестах. У цей день обов'язково годували старців і роздавали милостиню «за упокій душі». Ця традиція побутує й сьогодні.

Спас — свято православної церкви, встановлене на честь Преображення Господнього (19 серпня за старим стилем). Цей день був немовби апофеозом радості селянина з плодів своєї діяльності. За традицією святити яблука, груші, мед, калачі з муки нового врожаю. Після церковної відправи пригощали одне одного пирогами та фруктами, особливо дітей і старців. Великим гріхом вважалося їсти яблука і груші до Спаса. Цієї заборони особливо суворо дотримувалися батьки, що втратили дітей, та діти, в яких померли батьки.

На Спаса разом із фруктами й медом до церкви несли великі оберемки трав, квітів, городніх рослин. Кожний вид освяченого зілля мав своє призначення. Васильками лікувалися від падучої, запою, внутрішнього жару, з них робили підстилку в труні, подушечку для небіжчика, вінки для померлих дівчат. Відвар сон-трави пили від безсоння тощо. За народною прикметою, на Спаса літо зустрічається з осінню. Цієї пори у природі вже відчувалися перші ознаки майбутніх холодів, тому й казали: Прийшов Спас, готуй рукавиці про запас.

Миколи — давнє землеробське календарне свято. Відомі два Миколи: весняний, або Теплий (9 травня за старим стилем), і зимовий (Зимній) — 6 грудня. У народних віруваннях святий Микола виступає помічником і заступником хлібороба.

До зимової дати були приурочені деякі приповідки про погоду та прогнози на майбутній врожай. Зокрема, на Харківщині казали: Як на Миколи іній — буде овес. Подекуди 4, 5 і 6 грудня справляли так звані Миколині святки. У ці дні варили кутю та узвар, щоб наступного року був

урожай на плоди та ячмінь. В околицях Києва ще наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. влаштовували обходи, схожі на різдвяне колядування.

Серед українського населення Галичини, Закарпаття та інших західних областей з ХІХ сторіччя набула поширення католицька традиція обдарування від імені святого Миколая. Очолована парубком, перевдягненим у святого, група молоді обходила двори, роздаючи подарунки дітям, а неслухняним залишала палицю як пересторогу на майбутнє. Через «Миколая» хлопці та дівчата нерідко передавали подарунки своїм коханим. На Львівщині й Тернопільщині до свята випікали спеціальне печиво — миколайчики — і клали їх дітям уночі під подушку. Звичай обдарування на Миколу почасти зберігається і в наші дні.

Багатючий скарб звичаїв нашого народу ми отримали в спадок і мусимо зберегти його та, нічого не втративши, передати нашим дітям, щоб не перервався зв'язок поколінь, щоб зберегти генетичну пам'ять нашого народу.